

Odborná zpráva o postupu prací a dosažených výsledcích za rok 2014

Příloha k závěrečné zprávě za rok 2014

Číslo projektu: TB02MPSV017

Název projektu: Analýza ekonomických důsledků rozvodu pro
oba manžele

Předkládá:

Název organizace:

Národohospodářský ústav AV ČR, v. v. i.

Jméno ředitele:

Doc. Ing. Michal Kejak, M.A., CSc.

Jméno řešitelů:

Ing. Jiří Šatava, M.A. (hlavní řešitel), Mgr. Petr Janský, PhD (řešitel)

Shrnutí hlavních poznatků

Studie kvantifikuje ekonomické rozdíly mezi sezdánými a rozvedenými jednotlivci a jejich rodinami v České republice a ve vybraných částech také ekonomické dopady potenciálních rozvodů v současnosti sezdáných českých párů. Na rozdíl od zahraniční literatury, studie není schopna kvantifikovat celkové ekonomické dopady rozvodu, jelikož pro Českou republiku nejsou pro vědecké účely dostupná vhodná reprezentativní panelová data. Takovými daty nicméně disponuje státní správa, a proto by stát měl zvážit jejich uvolnění pro ekonomický výzkum. To by umožnilo nejen výrazně zpřesnit výzkum o ekonomických dopadech rozvodu v České republice a mnoho dalších aplikovaných ekonomických výzkumů, ale i zefektivnit daňově-dávkový systém nebo přesněji zacílit podporu vybraných skupin jednotlivců skrze sociální dávky, nebo slevy na dani.

Ve studii docházíme k těmto hlavním závěrům:

- Porovnání ekonomické aktivity rozvedených, sezdáných a svobodných jednotlivců naznačuje signifikantní úroveň "rodinné dělby práce" v České republice. Ženatí muži se věnují více tržním formám práce, jako jsou zaměstnání a podnikání, což signalizují vyšší míra ekonomické aktivity, vyšší hrubé mzdy, nižší míra nezaměstnanosti oproti rozvedeným a svobodným. Vdané ženy se pak více koncentrují na netržní formy práce, jako jsou péče o děti, příbuzné a domácnost. To signalizují nižší míra ekonomické aktivity a nižší hrubé mzdy. Rodinná dělba práce sama o sobě může být výhodná pro oba manžele, v případě rozvodu však přispívá k negativním ekonomickým dopadům rozvodu. Partner, který se více věnoval netržním formám práce (většinou tedy ženy), během manželství méně kumuloval lidský kapitál. Po rozvodu se pak hůře přizpůsobuje nové ekonomické situaci a nutnosti více se věnovat tržním formám práce.
- Rodiny, které vedou rozvedení jednotlivci a sezdané páry, vykazují výrazné rozdíly. Nejnižší příjmy přitom vykazují domácnosti, které vedou rozvedené ženy. K těmto rozdílům přispívá ztráta sdílení čistých příjmů po rozvodu. V současnosti by vdané ženy ve věku 20 až 70 let, které nestudují ani nepobírají starobní důchod, v případě ukončení plného sdílení čistých příjmů přišly o více jak 20 % čistých příjmů. Tento potenciální pokles má částečně vyrovnat výživné. Občanská sdružení však poukazují na fakt, že vyměřené výživné neplatí více jak třetina rozvedených s touto povinností. Výživné přitom tvoří významnou část příjmů domácností rozvedených s dětmi. Daňově-dávkový systém také přerozděluje od rodin sezdáných k rodinám rozvedených. Rozdíly v "čistém zdanění" jsou však způsobeny zejména rozdílnými příjmy těchto domácností nebo rozdílným zastoupením samostatně výdělečně činných osob v těchto rodinách. Porovnání čistého zdanění vyjádřeného čistými efektivními daňovými sazbami u sezdáných a rozvedených rodin ve stejném příjmovém decilu bez samostatně výdělečně činných osob ukazuje porovnatelnou míru čistého zdanění u obou skupin.
- Výdaje na jednotlivce se u rodin rozvedených a sezdáných odlišují. Ekvalizované měsíční výdaje na jednotlivce jsou v domácnostech rozvedených jednotlivců nižší než v domácnostech sezdáných párů. Rozvedené domácnosti také uvádějí větší obtíže vyjít s

příjmy. Rozdíl v ekvalizovaných výdajích na jednotlivce u rozvedených a sezdáných domácností je výraznější u domácností s dětmi. Genderový pohled na výdaje rozvedených domácností ukazuje, že domácnosti vedené rozvedenými ženami vykazují nižší příjmy na jednotlivce než domácnosti rozvedených mužů, nezávisle na přítomnosti dětí v domácnosti. Domácnosti rozvedených žen také vykazují vyšší míru problémů vyjít s příjmy než domácnosti rozvedených mužů.

- Porovnání majetkové situace domácností rozvedených jednotlivců a sezdáných párů je v České republice kvůli nedostatku dat obtížné. Rozvedení však častěji bydlí v podmínkách, které bychom označili za nestandardní. Rozvedení častěji bydlí v nouzových nebo mobilních obydlích. Sčítání lidí, domů a bytů v roce 2011 identifikovalo 38 % bezdomovců jako rozvedené. Domácnosti rozvedených vykazují vyšší míru vyššího počtu příznaků materiální deprivace. I z pohledu počtu příznaků materiální deprivace je situace horší u domácností vedených rozvedenými ženami (v porovnání s domácnostmi rozvedených mužů).
- Doporučení této studie cílí na tři hlavní skupiny změn. V první skupině jsou změny cílící na zachování konkurenceschopnosti obou manželů na trhu práce během manželství. To umožní oběma partnerům se po rozvodu lépe přizpůsobit nové ekonomické situaci. Mezi doporučení v této skupině patří větší dostupnost zařízení předškolní péče, podpora flexibilních forem práce, podpora zapojení mužů do péče o domácnost. Druhá sada doporučení je zaměřena na usnadnění ekonomické situace jednotlivců po rozvodu, jelikož většina jednotlivců na toto zhoršení ekonomického postavení není připravena a my zde spatřujeme prostor pro efektivní státní pomoc. Mezi tyto opatření patří zejména podpora sociálního bydlení pro rozvedené, náhradní výživné nebo společné důchodové pojištění manželů. Poslední skupina doporučení je zaměřena na zvýšení kvality a dostupnosti vhodných dat pro výzkum ekonomických dopadů rozvodu. Zlepšení kvality statistických dat a zpřístupnění administrativních dat umožní přesnější odhady ekonomických dopadů rozvodu na oba manžele a efektivnější nastavení podpory rozvedených jednotlivců a jejich domácností.

1 Úvod

Rozvod je zásadní životní situací. Zahraniční výzkum obecně ukazuje zhoršení situace pro rozvedené osoby. Český výzkum je v této oblasti omezený a my tuto mezeru vyplňujeme v míře, v jaké nám to umožňuje dostupnost vhodných dat. Na vhodných reprezentativních datových souborech, především od Českého statistického úřadu (ČSÚ), popisujeme charakteristiky rozvedených mužů a žen a kvantifikujeme dílčí dopady rozvodu. Výsledky této studie tak mají základ v reálných datech a přispívají ke kvalifikované diskusi o opatřeních zlepšujících systém stání podpory nejen rozvedených.

Prvním cílem studie je na základě dostupných reprezentativních dat kvantifikovat a porovnat rozdíly mezi ekonomickými charakteristikami rozvedených a zbytku populace v České republice a v případech, kdy to umožňují dostupná reprezentativní data, kvantifikovat dílčí dopady rozvodu na české muže a ženy. Druhým cílem studie je na základě zjištění první části navrhnout soubor opatření, která sníží vliv rozvodu na ohrožené osoby, narovnájí ekonomické vztahy mezi rozváděnými, nebo motivují rozvedené k plnění svých povinností vyplývajících z rozvodu.

Studie tak jako první v České republice v souladu s cíli projektu na základě dostupné reprezentativní datové základny poskytuje zjištění o dílčích ekonomických dopadech rozvodu a ekonomických rozdílech mezi rozvedenými, sezdánými a zbytkem společnosti a na jejich základě diskutuje širokou škálu možných opatření alespoň částečně eliminujících negativní dopady rozvodu.

Zbytek textu strukturujeme do kapitol tímto způsobem. V následující kapitole popisujeme současný stav vědění za využití existující literatury ze zahraničí i České republiky. Třetí kapitola stručně popisuje použitá data. Čtvrtá kapitola popisuje výsledky analýz příjmů, výdajů a majetku podle rodinného stavu jednotlivců a vybrané důsledky rozvodu. Pátá kapitola nabízí návrhy doporučení. Poslední kapitola shrnuje zásadní výsledky studie.

2 Literární rešerše

V této kapitole pomocí existující literatury ze zahraničí i České republiky popisujeme současný stav vědění v oblasti ekonomických dopadů rozvodů. Ekonomické důsledky rozvodů několik posledních desítek let byly a stále jsou častým tématem v zahraničním výzkumu. Zahraniční literatura se zaměřuje na zkoumání dopadů rozvodu především v nejrozvinutějších zemích, ať již v USA nebo ve vybraných evropských zemích. To je dáno především dostupností potřebných detailních individuálních dlouhodobých dat (tzv. panelových dat) o demografických a ekonomických charakteristikách jednotlivců.

Výzkum zabývající se ekonomickými důsledky rozvodů v České republice je výrazně méně rozvinutý než ten, například, pro Německo, USA nebo Švédsko. Relevantního českého výzkumu je omezené množství a jen výjimečně se věnuje ekonomickým důsledkům rozvodu prostřednictvím empirické analýzy. Tuto mezeru vyplňujeme v rámci možností, které nám skýtají dostupná data.

Následující dvě podkapitoly popisují existující literaturu pro zahraničí a pro Českou republiku. Krátce shrnujeme základní výsledky dřívějšího výzkumu a poukazujeme na jeho vztah k naší studii.

2.1 Literatura pro zahraničí

Zahraniční výzkum o vlivu rozvodů se mimo jiné zabývá ekonomickými důsledky rozvodu na muže a ženy. Velká skupina studií kvantifikuje pokles životní úrovně žen a jejich rodin, včetně dětí, po rozvodu. Tyto studie často vycházejí z panelových dat, která nejsou v České republice v současnosti dostupná. Mezi tyto studie patří například (Weitzman, 1985), (Day & Bahr, 1986), (Arendell, 1987), nebo (Peterson, 1996), (Amato & Cheadle, 2005), (Andress, Borgloh, Bröckel, Giesselmann, & Hummelsheim, 2006).

Zahraniční výzkum se také významně věnoval psychologickým dopadům rozvodu, jako například (Aseltine Jr & Kessler, 1993), (Kessler, Davis, & Kendler, 1997), (Wang & Amato, 2000) nebo (Shapiro, 1996), nebo zdravotním dopadům rozvodu: (Fokkema, 2002), to (Amato, 2000), (Aldous & Ganey, 1999), (Joung et al., 1997), nebo (Rogers, 1996).

Nejnovější citované studie se zaměřily na dopad rozvodu na více generací nebo více zemí. (Amato & Cheadle, 2005) na amerických detailních datech zkoumají důsledky rozvodu napříč třemi generacemi. Jejich výsledky ukazují, že rozvod má důsledky pro následující generace včetně ještě nenarozených dětí. (Andress et al., 2006) zkoumají ekonomické dopady rozvodů v pěti evropských zemích, které považují za reprezentanty čtyř různých modelů dělby práce v rodině: Belgie (tržní model), Německo a Spojené království (rozšířený rodinný model), Itálie (muž živitel), a Švédsko (dva vydělávající). Autoři článku předpokládají, že každý z modelů vytváří specifické vazby v rámci rodiny či partnerství a tím i rozdílné dopady rozvodu či rozchodu. I když podle nich má rozvod negativní dopad na příjmy obou osob, dopadá více na ženy. Na základě diskuze institucionálního prostředí v jednotlivých zemích považují za zásadní velikost ekonomické autonomie slabších členů rodiny, často tedy žen – ta je nejvyšší ve Švédsku a nejnižší v Itálii. Pokles příjmů podle autorů odpovídá rozsahu ekonomické autonomie v rodině. Ta je nejnižší v Itálii, kde jsou dopady rozvodu nejvyšší. Naopak nejvyšší ekonomická autonomie v rodině je ve Švédsku, kde jsou dopady rozvodu nejnižší. Britské a německé ženy se rychle vzpamatují z negativních ekonomických efektů rozvodu. Českou republiku lze podle nás s jistotou mírou nepřesnosti přiřadit do skupiny zemí s rozšířeným rodinným modelem, kam patří například Německo a Spojené království.

Pokud bychom tedy tyto výsledky měli extrapolovat pro Českou republiku, znamenalo by to, že rozvod by byl spojen s finančními změnami pro většinu zasažených osob, ale s výrazným zhoršením pro ženy, především matky, a méně časté a méně výrazné změny pro muže.

Podobně jako v Německu i v České republice lze očekávat negativní dopady na ženy zejména kvůli často výrazně rozděleným rolím v rodině a na trhu práce. Přerušení této "rodinné dělby práce" rozvodem přináší negativní dopad na ženy. Na rozdíl od Německa však v České republice v současnosti není využíváno společné zdanění manželů a progresivní zdanění práce, což zmenšuje efekty rozvodu na muže a ženy skrze daňový systém.

I když se naše studie zabývá dopady rozvodů na oba manžele, nikoli na děti, v tomto přehledu se dopadů rozvodu na děti dotýkáme alespoň okrajově. Systematický pohled na ekonomické dopady rozvodu rodičů na dospělé děti poskytuje (Amato & Keith, 1991a), starší, ale hojně citovaná meta analýza. Z tohoto systematického přehledu literatury vyplývá, že dřívější klinické studie, především kvůli tzv. nereprezentativnosti zkoumaného vzorku (tj. výrazné odlišnosti zkoumaného vzorku a

skutečné populace rozvedených), ukazovaly velký efekt rozvodu. Následné ekonomické studie, vycházející z reprezentativních vzorků populace, detekovaly již menší efekt rozvodu. Pokročilé empirické studie důsledně odlišující efekt rozvodu od rozdílnosti v charakteristikách rozvádějících se a celé populace, odhadují negativní efekt rozvodu ještě menší, přesto však signifikantní. V podobné meta analýze (Amato & Keith, 1991b) studují důsledky rozvodu na děti před dosažením dospělosti a (Amato, 2001) ji dále aktualizoval o studie publikované v devadesátých letech.

2.2 Literatura pro Českou republiku

Empirický výzkum se vlivu rozvodu na ekonomickou situaci rozvedených v České republice výrazněji nevěnoval. Jednou z výjimek je (Šatava, 2013), který odhadoval dopad rozvodu na příjmy v důchodu, a popis jeho výsledků uvádíme níže. Ostatní výzkumné projekty a články se ve většině případů zaměřovaly na další aspekty rozvodu, jako například (Vohlídalová, 2010), která se ptá, kdo podává žádost o rozvod a jaké jsou příčiny rozpadu partnerských vztahů. Relevantní pro naši studii je její závěr, že iniciace rozvodového řízení úzce souvisí se šancemi aktérů na úspěšný začátek „nového“ života po rozvodu a s případnými riziky spojenými s opuštěním manželství. Dále konstatuje, že žádost o rozvod podávají většinou ženy, a pravděpodobnost podání takové žádosti se u nich zvyšuje s jejich vzděláním, nižším věkem.¹

Existuje také několik spíše popisných (a z velké části studentských) prací na související témata (od sociálně psychologických a sociálně pedagogických po dopady na děti): (D. Mašková, 2010), (P. Mašková, 2011), (Moravcová, 2010b), (Moravcová, 2010a) a (Maršálková, 2012). (Armáda spásy, 2014) analyzovala české bezdomovkyně a dle jejich průzkumu je typická bezdomovkyně rozvedená.

(Vohlídalová & Maříková, 2011) se empirickému popisu ekonomických dopadů rozvodu věnovaly pouze okrajově. (Vohlídalová & Maříková, 2011) každopádně patří mezi nejzajímavější existující výzkumné studie pro Českou republiku a proto zde jejich výsledky shrnujeme. Kromě rozvodů manželství se autorky ve svém článku věnují i rozpadům kohabitací. Článek vychází z teorie, ale obsahuje i empirickou analýzu založenou na datovém souboru „Životní dráhy 2010“, jehož sběr se uskutečnil na přelomu let 2010 a 2011 a zahrnoval 4 010 respondentů. Dle (Vohlídalová & Maříková, 2011) k faktorům, které působí obdobným způsobem na stabilitu obou typů partnerských vztahů, patří přítomnost dětí v rodině a kombinace dvou ekonomicky aktivních partnerů. Naopak zkušenosti s opakovanými rozpady předchozích vztahů jsou spojeny s vyšším rizikem rozpadů nesezdaných soužití i manželství.

Podle (Vohlídalová & Maříková, 2011) je zde dále třetí skupina faktorů, která ovlivňuje stabilitu nesezdaných soužití i manželství, ale na každý typ partnerských vztahů působí odlišným způsobem. K těmto faktorům patří vzdělání. Autorky ve svém výzkumu zjišťují, že pokud jde o riziko rozpadů nesezdaných soužití, statisticky významně se odlišují muži s vysokoškolským vzděláním, u nichž je

¹ (Vohlídalová, 2010) zjistila, že pokud jde o individuální percepci příčin rozpadů partnerských vztahů, ukazuje se jednoznačný příklon mladších lidí, bezdětných párů a nesezdaných soužití k důvodům úzce souvisejícím s kvalitou vztahu a emocionálním uspokojením plynoucím z partnerského vztahu. Oproti tomu delší partnerství, manželství nebo partnerství s dětmi se podle výpovědí lidí rozpadají daleko častěji z příčin výrazně konfliktní povahy, jako je např. nevěra, alkoholismus nebo násilí. Pokud jde o genderové rozdíly, ženy spatřují příčiny krachu svých partnerských vztahů častěji v alkoholismu nebo násilí, muži naopak častěji uvádějí vzájemné odcizení nebo nedostatek společně tráveného času.

patrná nejvyšší intenzita rozpadů nesezdaných soužití. Nejnižší pravděpodobnost rozvodu je u žen a mužů se základním vzděláním. Kromě vzdělání sem náleží také délka trvání vztahu – zatímco nejvyšší intenzita rozvodovosti je patrná mezi 6.–10. a 3.–5. rokem trvání manželství, v případě nesezdaných soužití je nejvyšší intenzita rozpadů nesezdaných soužití na úplném začátku těchto vztahů a kolem 3.–5. roku jejich trvání. Posledním faktorem, který působil odlišně na stabilitu nesezdaných soužití a manželství, byl také věk při vstupu do vztahu.

Poslední skupinu faktorů, kterou (Vohlídalová & Maříková, 2011) sledovaly, tvořily proměnné, které ovlivňují pouze stabilitu manželství, ale na nesezdaná soužití neměly žádný vliv. K těmto faktorům patří rozvod rodičů, který zvyšuje riziko rozvodu manželství, a příslušnost ke generaci. Jejich studie ukazuje, že nejstarší generace (narozená do roku 1960) vykazuje statisticky významně nižší riziko rozvodu než ostatní generace.

Empirický český výzkum o ekonomickém vlivu rozvodu je velmi vzácný a výjimkou je (Šatava, 2013), který odhadoval dopad potenciálního rozvodu na příjmy v současnosti ženatých mužů a vdaných žen v důchodu. Ukazuje nezanedbatelný dopad rozvodu na výši příjmů mužů a žen v důchodu v důsledku potenciálního rozvodu a následného nesdílení starobních důchodů. Ženy v případě potenciálního rozvodu přijdou v průměru o měsíční příjem ve starobním důchodu odpovídající 7.1 % jejich měsíčního starobního důchodu. Muži naopak v průměru získají měsíční příjem v důchodu ve výši 2.9 % jejich měsíčního starobního důchodu. Tento rozdíl ve vlivu rozvodu na muže a ženy je dán rozdílnou výší jejich starobních důchodů, která odráží různou pracovní specializaci manželů v rodinách. Muži častěji pracují na trhu práce (zaměstnaní či samostatná výdělečná činnost). Ženy naopak častěji vykonávají netržní formy práce jako je péče o děti a domácnost, starší rodiče a příbuzné. Rozvedení manželé navíc ztrácí nárok na potenciální vdovský, respektive vdovecký důchod. Ztráta tohoto nároku dopadá relativně více na ženy, což je dáno jejich vyšší očekávanou délkou života a rozdílnou výší vdovských, respektive vdoveckých důchodů mužů a žen.

3 Data a metodologie

Pro kvantitativní analýzu ekonomických dopadů rozvodu pro oba manžele jsou vhodná tzv. panelová data, která u reprezentativní skupiny obyvatel zachycují ekonomické a další charakteristiky osob po delší časové období. To umožňuje odhadnout ekonomické dopady rozvodu tak, že výzkum kvantifikuje ekonomické charakteristiky rozvedených před rozvodem a po něm a tyto údaje porovná s vývojem ekonomických charakteristik jinak stejných párů, u kterých však během sledovaného období nedošlo. V České republice, na rozdíl od řady evropských zemí², však nejsou vhodná reprezentativní panelová data dostupná, a proto jsou možnosti výzkumu ekonomických dopadů rozvodu velmi omezené. Ve studii tak zejména kvantifikujeme a porovnáváme charakteristiky rozvedených a ostatních jednotlivců, respektive jejich domácností, za pomoci grafické a regresní analýzy a odhadujeme dílčí ekonomické dopady (potenciálního) rozvodu. I když naše poznatky o dílčích dopadech rozvodu kvůli nedostatku vhodných dat plně nekvantifikují dopady rozvodu a kvantifikace ekonomických rozdílů mezi rozvedenými a ostatními jednotlivci nemůže být

² Například Belgie, Itálie, Německo, Švédsko, USA, Velká Británie.

interpretována jako dopady rozvodu, výsledky této studie je důležité znát při navrhování efektivních opatření na omezení vlivu rozvodu a zlepšení situace rozvedených.

Ve studii pro deskriptivní i simulační účely využíváme Výběrové šetření příjmu a životních podmínek (SILC) z let 2006 až 2012, Statistiku rodinných účtů (SRÚ) z roku 2011, Výběrové šetření pracovních sil (VŠPS) z období 2006 až 2012 a agregované výsledky ze Sčítání lidí, domů a bytů (SLBD) v roce 2011. Všechny tyto zdroje pocházejí od Českého statistického úřadu a věrně reprezentují populaci České republiky. Pro účely tohoto projektu byly informace ve výběrových šetřeních doplněné o dodatečně získané charakteristiky jednotlivců a domácností.³

Využívané databáze rozlišují rozvedené, sezdané, respektive svobodné jednotlivce podle jejich stavu v okamžiku sběru dat v databázi. Jako rozvedené tak identifikujeme pouze jednotlivce, kteří se rozvedli a znovu již neoženili/nevdali. To způsobuje jisté zkreslení výsledků, nicméně toto zkreslení je vynuceno povahou dostupných dat.

Podle rodinného stavu osob v čele domácnosti a jejich případných druhů/družek dále odvozujeme tři sledované typy domácností: 1) sezdané domácnosti, 2) rozvedené domácnosti a 3) svobodné domácnosti. Jako sezdané domácnosti chápeme domácnosti, v jejichž čele stojí sezdáný pár. V takových domácnostech mohou dále žít nezaopatřené děti (sezdané domácnosti s/bez nezaopatřených dětí) i další členové domácnosti různých rodinných stavů. Rozvedenými domácnostmi rozumíme domácnosti, v jejichž čele stojí rozvedený jedinec bez partnera. V těchto domácnostech mohou opět žít další jednotlivci (nezaopatřené děti, příbuzní a další) jakéhokoli rodinného stavu, kteří však nejsou v pozici partnera rozvedené osoby v čele domácnosti. Jako svobodné domácnosti označujeme ty domácnosti, v jejichž čele je samotný svobodný jedinec. I v těchto domácnostech mohou žít další osoby nejrůznějších rodinných stavů, které však nejsou partnerem osoby v čele.

Většina výsledků nevyžaduje podrobnější popis metodologie výpočtů. Podrobnější popis metodologie jednotlivých výpočtů je dostupný na vyžádání od autorů.

4 Výsledky

Ke konci roku 2012 podle Českého statistického úřadu v České republice žilo více jak 1 milion rozvedených mužů a žen (tabulka 1), což odpovídá 10,7% podílu rozvedených v celé populaci.

Tabulka 1: Počet mužů a žen v České republice podle rodinného stavu ke konci roku 2012

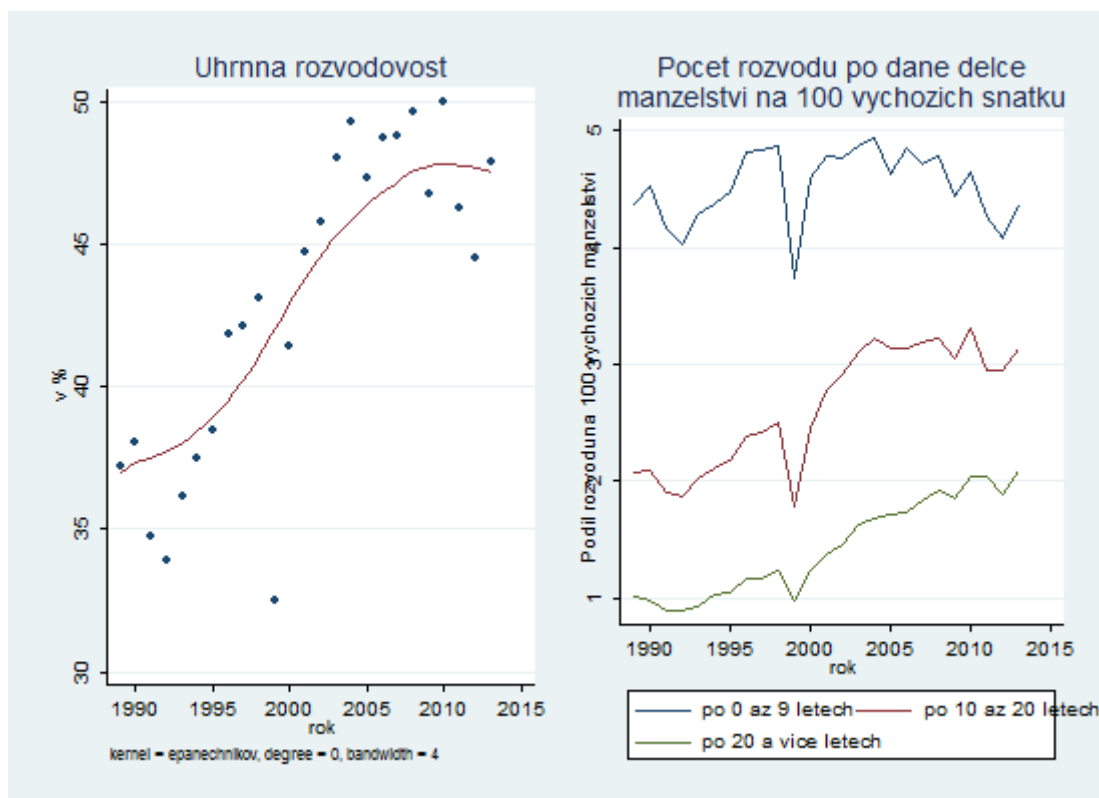
pohlaví	svobodní	Sezdaní	Rozvedení	Ovdovělí	Celkem
muži	2 348 843	2 191 270	495 817	128 419	5 164 349
ženy	1 917 929	2 174 927	628 007	630 913	5 351 776
Celkem	4 266 772	4 366 197	1 123 824	759 332	10 516 125

Zdroj: Český statistický úřad

³ Například ve Výběrovém šetření SRÚ byl doplněn rodinný stav jednotlivců, u SILC výše výživného.

Podíl rozvedených v populaci od roku 1989 výrazně vzrostl. V roce 1992 rozvedení tvořili pouze 5,8 % populace, v roce 2002 už 8,4 % a v roce 2012 pak 10,7 % populace. Úhrnná rozvodovost vzrostla z 38 % v roce 1990 na 47 % v roce 2012. Pravděpodobnost, že sňatek skončí rozvodem tak podle tohoto ukazatele vzrostla z 38 % na současných téměř 50 %, jak ukazuje levý panel grafu 1. Zvýšila se také průměrná délka manželství při rozvodu, jelikož se zvýšila pravděpodobnost rozvodu po 10 a více letech manželství, jak je vidět z pravého panelu grafu 1.

Graf 1: Úhrnná rozvodovost a počet rozvodů po dané délce manželství na 100 výchozích sňatků

Zdroj: Český statistický úřad

Rozvedení tak v současnosti tvoří významnou část české populace a i v budoucnosti budou podle statistických dat o struktuře rozvodů rozvedení tvořit významnou část české populace. Dopady rozvodu, nejen ty ekonomické, přitom mohou být velmi významné. Nejen proto, že v současnosti rozvádění manželé déle žili v manželství, což ovlivnilo jejich individuální ekonomický vývoj, ale také proto, že k rozvodu častěji dochází ve vyšším věku, kdy může být obtížnější přizpůsobit svou individuální pracovní kariéru a ekonomickou aktivitu nové rodinné situaci.

Kvantifikované dopady rozvodů a rozdíly v ekonomické situaci rozvedených, svobodných a sezdáných jednotlivců a domácností prezentujeme ve třech následujících subkapitolách. V první shrnujeme dopady rozvodů na příjmy a rozdíly v příjmech u rozvedených a sezdáných jednotlivců a jejich

domácností. V druhé porovnáváme výdaje domácností podle rodinného stavu osob v jejich čele. V třetí prezentujeme rozdíly v materiálním zajištění (majetku) rozvedených a ostatních domácností.

4.1 Rozdíly v příjmech dle rodinného stavu a jejich změny v důsledku rozvodu

Rozvod s sebou v drtivé většině případů přináší větší nebo menší změny v disponibilních⁴ příjmech obou rozváděných. Tyto změny mohou být způsobeny a) změnami v individuálních příjmech rozváděných jednotlivců a b) změnami v dalším přerozdělování individuálních příjmů rozváděných jednotlivců po rozvodu.

Ke změnám v individuálních příjmech rozváděných jednotlivců může v důsledku rozvodu dojít kvůli změnám v pravděpodobnosti nezaměstnanosti, ekonomické aktivity a výši odměn za práci. Mezi faktory způsobující změny v dalším přerozdělování individuálních příjmů jednotlivců po rozvodu patří například ukončení sdílení příjmů mezi rozváděnými, přiznání výživného nebo rozdílný vliv daňově-dávkového systému na rozvedené a sezdané domácnosti.

V České republice bohužel nejsou dostupná reprezentativní data, která by dostatečně zachycovala příjmovou situaci jednotlivců a jejich rodin před rozvodem a po něm. Z toho důvodu nelze odhadnout dopady rozvodu na uplatnitelnost jednotlivců na trhu práce a příjmovou situaci jejich rodin. Dostupná data nám však umožňují popsat rozdíly jak mezi rozvedenými, sezdanými a svobodnými jednotlivci, tak i jejich rodinami. Toto porovnání sice neukazuje důsledky rozvodu pro jednotlivce a jejich rodiny, jelikož nutně neporovnává porovnatelné jednotlivce a rodiny, ale poskytuje užitečný obraz o rozdílech v příjmech a ekonomické aktivitě svobodných, sezdaných a rozvedených jednotlivců a příjmové situaci jejich rodin.

4.1.1 Rozdíly v příjmech rozvedených, sezdaných a svobodných jednotlivců

Podíl příjmů mužů všech rodinných stavů na pracovních příjmech celé populace je vyšší nebo porovnatelný s jejich relativním zastoupením ve společnosti. U žen je tomu naopak. Jejich podíl na celkových pracovních příjmech celé společnosti je nezávisle na jejich rodinném stavu nižší než jejich zastoupení ve společnosti. Nejvyšší rozdíly mezi relativním zastoupením ve společnosti a podílu pracovních příjmů na pracovních příjmech celé společnosti jsou u sezdaných, u nichž se projevuje dělba práce uvnitř rodiny. Výjimkou v "genderovém" rozdělení příjmů nejsou ani rozvedení: muži mají vyšší podíl na příjmech, než odpovídá jejich četnosti, ženy naopak nižší. Podíl rozvedených mužů na příjmech populace je o 16 % vyšší, než by odpovídal jejich relativnímu zastoupení. U rozvedených žen je naopak o 18 % nižší.

⁴ Disponibilním příjmem na tomto místě rozumíme čistý příjem po "přerozdělení" příjmů uvnitř rodiny.

Tabulka 2: Podíl mužů a žen v populaci a na pracovních příjmech populace podle rodinného stavu

		Svobodní	Sezdaní	Rozvedení	Ovdovělí
Muži	příjmy	16,7%	43,2%	5,0%	0,4%
	populace	17,1%	29,9%	4,3%	0,4%
Ženy	příjmy	6,8%	21,4%	5,5%	0,9%
	populace	10,2%	29,8%	6,7%	1,6%

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

Rozdíly mezi relativním zastoupením jednotlivých skupin v populaci a jejich podílem na celkových příjmech populace jsou způsobeny 1) rozdílností rozvedených, svobodných a sezdaných jednotlivců a 2) rozdílnými měrami nezaměstnanosti, ekonomické neaktivity a výší průměrné odměny za práci u stejných jednotlivců, kteří se liší pouze rodinným stavem.

Rozvedení muži i ženy s výjimkou vysokoškolsky vzdělaných žen vykazují statisticky významně vyšší míru nezaměstnanosti než jejich sezdaní kolegové, jak ukazuje tabulka 3. Ta obsahuje výsledky lineárního pravděpodobnostního modelu popisujícího míru nezaměstnanosti jednotlivce v závislosti na jeho rodinném stavu, vzdělání, pohlaví, věku a přítomnosti dětí v rodině. Nejvyšší rozdíl v nezaměstnanosti oproti sezdaným protějškům je u rozvedených mužů a žen se základním vzděláním (u žen o 5.6 procentních bodů, u mužů o 9.5 procentních bodů). Naopak nejnižší je u vysokoškolsky vzdělaných mužů a žen (u mužů o 3.2 procentního bodu, u žen je rozdíl statisticky nevýznamný). Obdobnou tendenci rozdílů v míře nezaměstnanosti oproti sezdaným vykazují i svobodní.

Vyšší nezaměstnanost u rozvedených mužů i žen lze přičítat rodinné dělbě práce v manželství. Sezdaní muži jsou při rodinné dělbě práce většinou primárně zodpovědní za příjmy rodiny, proto je jejich nezaměstnanost velmi nízká. Vdané ženy jsou při rodinné dělbě práce častěji ekonomicky neaktivní a pracují v domácnosti nebo pečují o děti. U rozvedených tato rodinná dělba práce není. Rozvedení muži tak nejsou zodpovědní za zajištění příjmů rodiny, proto jejich nezaměstnanost může být vyšší. Rozvedené ženy jsou častěji ekonomicky aktivní, což přináší vyšší míru nezaměstnanosti. Dalším důvodem vyšší míry nezaměstnanosti rozvedených mužů a žen mohou být 1) jejich horší uplatnitelnost na trhu práce, jejíž příčinou může být rozvod samotný (například v důsledku psychických dopadů rozvodu), 2) jiné osobních charakteristik rozváděných, které ovlivňují jak pravděpodobnost nezaměstnanosti, tak i pravděpodobnost rozvodu.

Tabulka 3: Vybrané výsledky lineárního pravděpodobnostního modelu popisující vztah rodinného stavu a míry nezaměstnanosti u rozdílně vzdělaných jednotlivců

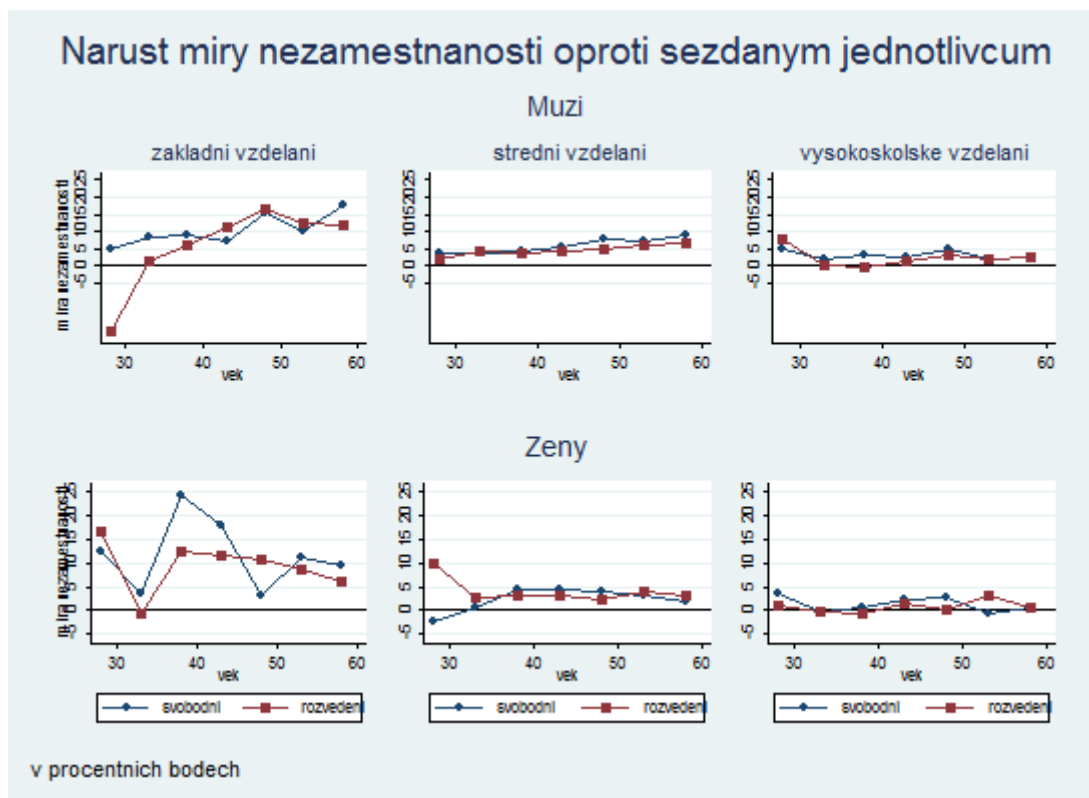
	Žena				Muž			
	rozvedená		Svobodná		rozvedený		svobodný	
základní vzdělání	0.056	12.87***	0.068	13.98***	0.095	12.75***	0.139	31.83***
střední vzdělání	0.029	20.22***	0.037	20.88***	0.038	27.24***	0.031	27.66***
vysokoškolské vzdělání	0.003	1.43	0.029	13.77***	0.032	10.78***	0.039	21.13***

*statisticky významné na 10% hladině významnosti, **na 5% hladině významnosti, ***na 1% hladině významnosti

Zdroj: Výběrové šetření pracovních sil Českého statistického úřadu

Následující graf 2 pak ilustruje rozdíly v míře nezaměstnanosti u rozvedených a svobodných mužů a žen oproti mírám nezaměstnanosti sezdáných mužů a žen stejného věku a vzdělání.

Graf 2: Rozdíl míry nezaměstnanosti rozvedených, respektive svobodných mužů a žen oproti jejich sezdáným protějškům

Zdroj: Výběrové šetření pracovních sil Českého statistického úřadu

Míra nezaměstnanosti je u rozvedených i svobodných žen matek s dítětem od 7 do 15 let vyšší než u stejných sezdáných žen se stejně starými dětmi (u rozvedených žen o 1.1 procentního bodu). To je v souladu s očekáváními o menší pracovní flexibilitě rozvedených žen s dětmi a tím i jejich horší zaměstnatelnosti. U rozvedených a svobodných žen s dítětem do 6 let je však míra nezaměstnanosti nižší nebo stejná než u stejných sezdáných žen se stejně starými dětmi⁵.

Tabulka 4: Vybrané výsledky lineárního pravděpodobnostního modelu popisujícího vztah rodinného stavu a míry nezaměstnanosti u rozdílně vzdělaných jednotlivců

	rozvedená žena		svobodná žena	
dítě do 6 let	0.001	0.29	-0.053	18.04***
dítě od 7 do 15 let	0.011	3.61***	0.083	16.07***

*statisticky významné na 10% hladině významnosti, **na 5% hladině významnosti, ***na 1% hladině významnosti

Zdroj: Výběrové šetření pracovních sil Českého statistického úřadu

⁵ U svobodných žen je rozdíl statisticky významný a negativní, u rozvedených žen je statisticky nevýznamný.

Míra ekonomické neaktivity je podle lineárního pravděpodobnostního modelu popisujícího vztah ekonomické neaktivity a charakteristik jednotlivce⁶ u svobodných i rozvedených mužů nezávisle na vzdělání vyšší než u ženatých mužů. To je pravděpodobně důsledkem dělby práce v rodině, při které se ženatý muž věnuje zejména tržním formám práce. U rozvedených i svobodných žen je s výjimkou svobodných žen se základním vzděláním ekonomická neaktivita nižší než u jinak stejných vdaných žen. Tyto rozdíly opět podporují hypotézu ekonomické specializace jednotlivců během manželství. Vdané ženy se v rámci rodinné dělby práce častěji věnují netržním formám práce, jako jsou práce v domácnosti, nebo péči o příbuzné a děti. U nesezdaných (svobodných nebo rozvedených) žen pak k rodinné dělbě práce nedochází a tak jsou tyto ženy spíše ekonomicky aktivní (zaměstnané nebo nezaměstnané).

Tabulka 5: Vybrané výsledky lineárního pravděpodobnostního modelu popisující vztah rodinného stavu a míry ekonomické neaktivity u rozdílně vzdělaných jednotlivců

	Žena				Muž			
	Rozvedená		Svobodná		Rozvedený		svobodný	
základní vzdělání	-0.014	2.73***	0.05	8.43***	0.023	2.98***	0.074	17.05***
střední vzdělání	-0.024	12.24***	-0.077	34.60***	0.032	18.37***	0.039	34.12***
vysokoškolské vzdělání	-0.071	20.06***	-0.077	29.35***	0.016	4.01***	0.06	39.41***

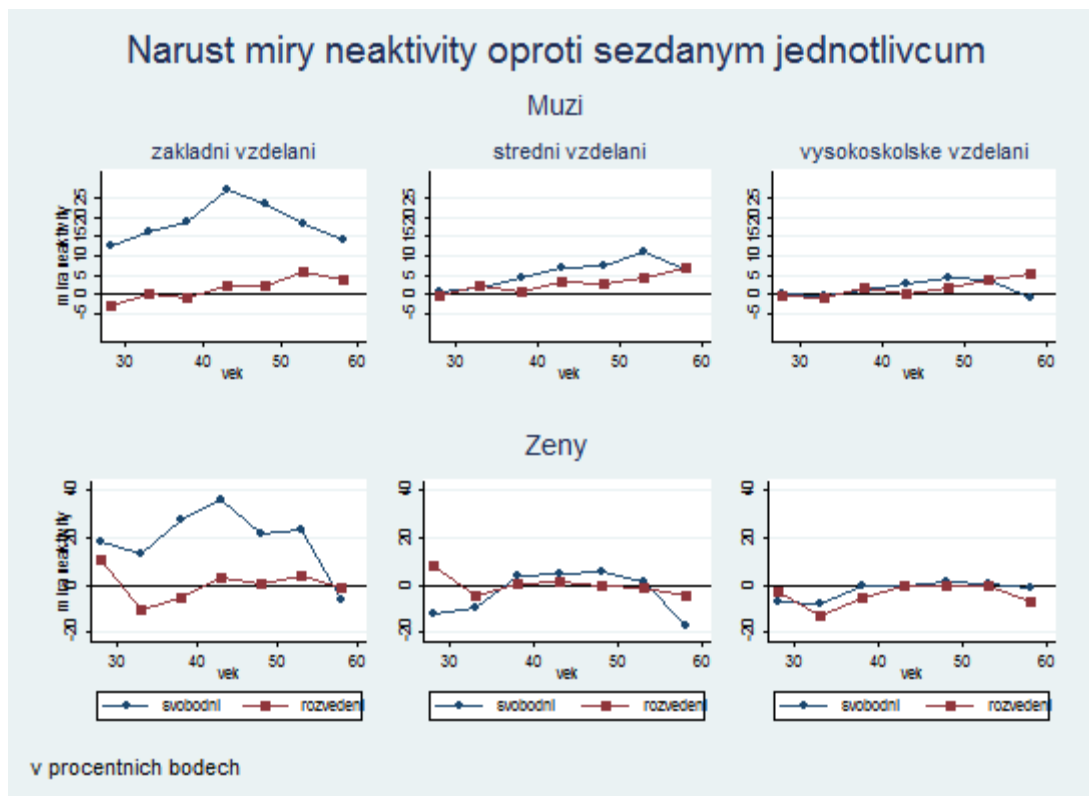
*statisticky významné na 10% hladině významnosti, **na 5% hladině významnosti, ***na 1% hladině významnosti

Zdroj: Výběrové šetření pracovních sil Českého statistického úřadu

Graf 3 pak ilustruje rozdíly v míře ekonomické neaktivity u rozvedených a svobodných mužů a žen oproti mírám ekonomické neaktivity sezdaných mužů a žen stejného věku a vzdělání. U žen jsou rozdíly navíc očištěny o vliv přítomnosti dětí do 15 let v domácnosti.

⁶ Mezi zahrnuté charakteristiky patří rodinný stav, vzdělání, věk, pohlaví jednotlivce a přítomnost dětí v domácnosti.

Graf 3: Rozdíl míry ekonomické neaktivity u rozvedených, respektive svobodných mužů a žen oproti jejich sezdáným protějškům (očištěno o vliv přítomnosti dítěte do 15 let na ekonomickou neaktivitu žen)

Zdroj: Výběrové šetření pracovních sil Českého statistického úřadu

Míra ekonomické neaktivity je u rozvedených žen s dětmi od 7 do 15 let vyšší a u rozvedených žen s dětmi do 6 let nižší než u vdaných žen se stejně starými dětmi.

Tabulka 6: Vybrané výsledky regrese popisujících vliv rodinného stavu u rozdílně vzdělaných jednotlivců na míru ekonomické neaktivity

	rozvedená žena		svobodná žena	
dítě do 6 let	-0.104	14.32***	0.11	22.66***
dítě od 7 do 15 let	0.052	16.11***	0.002	0.39

*statisticky významné na 10% hladině významnosti, **na 5% hladině významnosti, ***na 1% hladině významnosti

Zdroj: Výběrové šetření pracovních sil Českého statistického úřadu

Rozvedení muži a rozvedené ženy se základním vzděláním nepobírají statisticky významně odlišnou hrubou mzdu od porovnatelných sezdáných kolegů. Rozvedení muži se středním a vysokoškolským vzděláním pak pobírají nižší mzdu než jejich ženaté protějšky (o 3,3 procentního bodu, respektive 11,3 procentních bodů, jak ukazuje tabulka 7). Rozvedené ženy se středním a vysokoškolským vzděláním naopak pobírají mzdu vyšší než jejich vdané porovnatelné kolegyně (o 2,8 procentních

bodů, respektive 7,4 procentních bodů). To však neznamena, že by rozvod měl pozitivní dopady na příjmy žen a negativní na příjmy mužů. Možným vysvětlením je opět rodinná dělba práce mezi manžely. Vdané ženy se více věnují domácím pracím. Tím umožňují mužům více vydělávat, ale jejich mzda je nižší. Muži žijící v manželství se orientují především na tržní formy práce, k čemuž jim ženy svou neformální formou práce vytvářejí podmínky. Z toho důvodu mají muži vyšší mzdu než jejich svobodní a rozvedení porovnatelní kolegové. Tuto argumentaci podporují i rozdíly v příjmech u svobodných a sezdáných mužů. Tuto hypotézu však nepodporují příjmové rozdíly mezi sezdánými a svobodnými ženami (svobodné ženy mají nižší nebo statisticky nevýznamně odlišné příjmy než jinak stejné sezdané ženy).

Tabulka 7: Vybrané výsledky regrese popisujících vliv rodinného stavu, věku, vzdělání, pohlaví a přítomnosti dětí v domácnosti u rozdílně vzdělaných jednotlivců na výši hrubých mezd

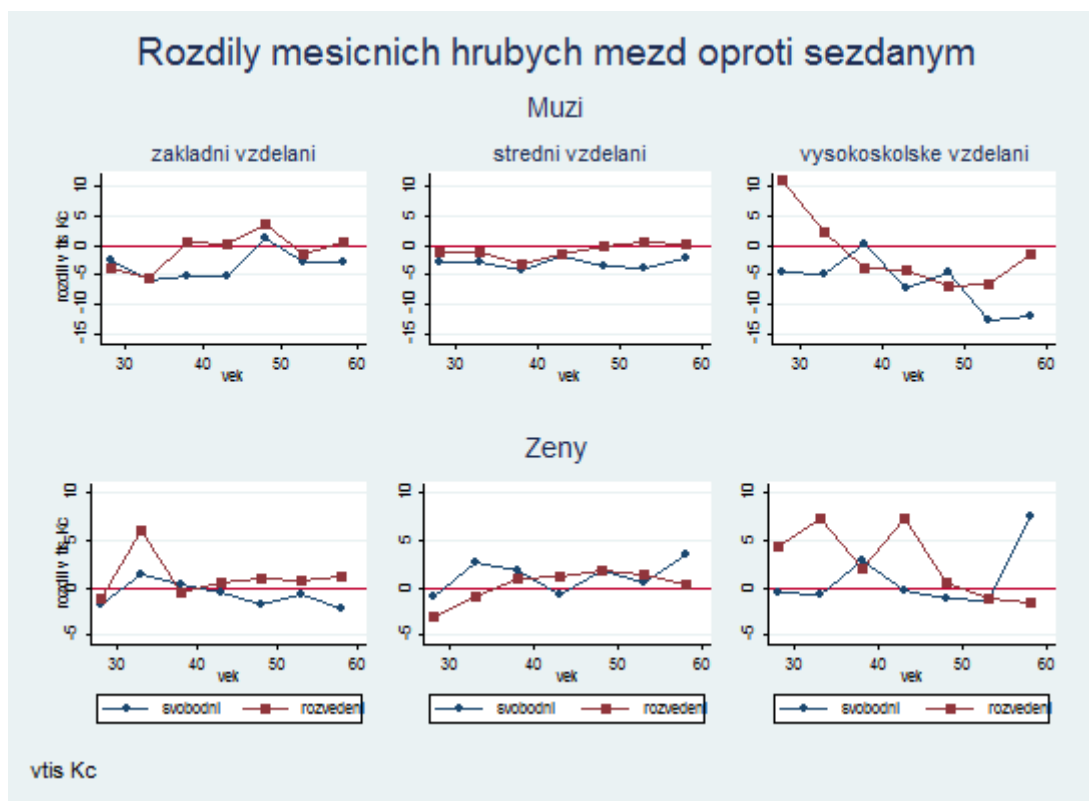
	Žena				muž			
	Rozvedená		Svobodná		Rozvedený		svobodný	
základní vzdělání	-0.00025	0.01	-0.00016	0.01	-0.00119	0.04	-0.07502	4.83***
střední vzdělání	0.02889	3.28***	0.00872	0.89	-0.03311	3.92***	-0.10902	17.90***
vysokoškolské vzdělání	0.0741	4.20***	-0.06376	4.54***	-0.11378	4.00***	-0.22399	16.87***

*statisticky významné na 10% hladině významnosti, **na 5% hladině významnosti, ***na 1% hladině významnosti

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

Graf 4 pak ukazuje průměrné rozdíly ve výši hrubých měsíčních mezd mezi rozvedenými a sezdánými, respektive svobodnými a sezdánými muži stejného vzdělání a věku a ženami stejného vzdělání a věku.

Graf 4: Rozdíly ve výši měsíčních hrubých mezd mužů a žen podle věku, vzdělání a rodinného stavu

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

Dopad výchovy malých i velkých dětí má u rozvedených a svobodných žen stejný vliv na jejich hrubou mzdu jako u vdaných žen, jak ukazují statisticky nevýznamné odhady v následující tabulce 8.

Tabulka 8: Vybrané výsledky regrese popisujících vliv rodinného stavu, věku, vzdělání, pohlaví a přítomnosti dětí v domácnosti u rozdílně vzdělaných jednotlivců na výši hrubých mezd

	rozvedená žena		svobodná žena	
dítě do 6 let	-0.02863	0.84	0.00388	0.14
dítě od 7 do 15 let	0.01905	1.38	0.02623	1.54

*statisticky významné na 10% hladině významnosti, **na 5% hladině významnosti, ***na 1% hladině významnosti

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

Rozvedené ženy tak podle odhadů regresí výše mají vyšší nebo stejné hrubé mzdy jako porovnatelné vdané ženy (tabulka 7), jsou ekonomicky více aktivní (tabulka 5), ale jejich míra nezaměstnanosti je vyšší (tabulka 3). Rozvedení muži pobírají nižší mzdy než porovnatelní ženatí muži (tabulka 7), jejich míry neaktivity i nezaměstnanosti jsou vyšší (tabulky 3 a 5). Tato evidence, i když nemůže kvantifikovat vliv rozvodu, naznačuje, že by tyto rozdíly mohly být způsobeny rodinnou dělbou práce v manželství. Ženy se v manželství spíše věnují netržním formám práce (péče o domácnost, děti, příbuzné), proto jsou jejich míry ekonomické aktivity i hrubé mzdy a v konečném důsledku i

nezaměstnanost nižší než u jinak stejných rozvedených žen. Naopak ženatí muži se orientují na tržní formy práce, proto jsou jejich ekonomická aktivita a mzdy vyšší a nezaměstnanost nižší než u jinak obdobných rozvedených mužů. Tuto hypotézu částečně podporují i výsledky porovnání ekonomické aktivity, nezaměstnanosti a výše mezd mezi porovnatelnými sezdánými a svobodnými.

Je tedy možné formulovat hypotézu, že vliv rozvodu na ekonomický výkon jednotlivce je v České republice tvořen 2 zdroji. Za prvé, sňatkem dochází k rodinné dělbě práce, tedy ke specializaci partnerů na tržní a netržní formy práce, která je rozvodem ukončena. Z tohoto pohledu je vliv rozvodu dán ukončením rodinné dělby práce, tedy ukončením efektů manželství. Dělbá práce během manželství však ovlivňuje i situaci jednotlivců po rozvodu skrze akumulovaný lidský pracovní kapitál během manželství. Za druhé, samotný rozvod může mít důsledky na ekonomický výkon jednotlivců, například skrze psychologické, majetkoprávní dopady rozvodu a jiné. Nedostupnost panelových dat jednotlivců v České republice nám nicméně neumožňuje tyto efekty kvantifikovat.

Česká správa sociálního zabezpečení spolu s ostatními státními institucemi nicméně disponují administrativními daty, která by umožnila ověření této hypotézy a kvantifikaci jednotlivých efektů. Jejich zpřístupnění by umožnilo výrazně zpřesnit nejen evidenci o vlivu sňatku a rozvodu na ekonomickou aktivitu, nezaměstnanost i výši příjmů českých mužů a žen.

4.1.2 Disponibilní příjmy rozvedených domácností a dopady rozvodu na tyto příjmy

I v případě malých dopadů rozvodu na příjmy a ekonomickou aktivitu jednotlivců může docházet k velkým dopadům na příjmy jejich domácností. Rozdíly v příjmech rozvedených a sezdáných domácností jsou totiž způsobeny nejen rozdíly v ekonomické aktivitě rozvedených a sezdáných jednotlivců, ale také změnami v přerozdělování mezi exmanžely navzájem nebo mezi exmanžely a státem. Změny v přerozdělování navzájem mezi exmanžely po rozvodu jsou způsobeny například absencí druhého ekonomicky aktivního člena domácnosti sdílejícího své příjmy, výší výživného, případně dalšími faktory. Změny v přerozdělování mezi exmanžely a státem jsou způsobeny zejména odlišným vlivem daňově-dávkového systému na sezdané a rozvedené.

Rozdíly v příjmech rozvedených a sezdáných domácností

Rozvedené domácnosti, ve kterých rozvedený v čele domácnosti žije bez partnera, tvoří 12,6 % všech domácností. Hrubé pracovní příjmy těchto domácností však odpovídají pouze 8,5 % hrubých pracovních příjmů celé populace (tabulka 8). Rozvedené domácnosti tedy pobírají dvě třetiny příjmů, které by odpovídaly jejich relativnímu zastoupení ve společnosti. A to i přesto, že rozvedení muži jako jednotlivci mají podíl na pracovních příjmech vyšší, než odpovídá jejich relativnímu zastoupení ve společnosti a rozvedené ženy zhruba čtyř pětínový (viz tabulka 2).

Tabulka 9: Relativní zastoupení domácností v populaci a jejich podíly na pracovních příjmech společnosti

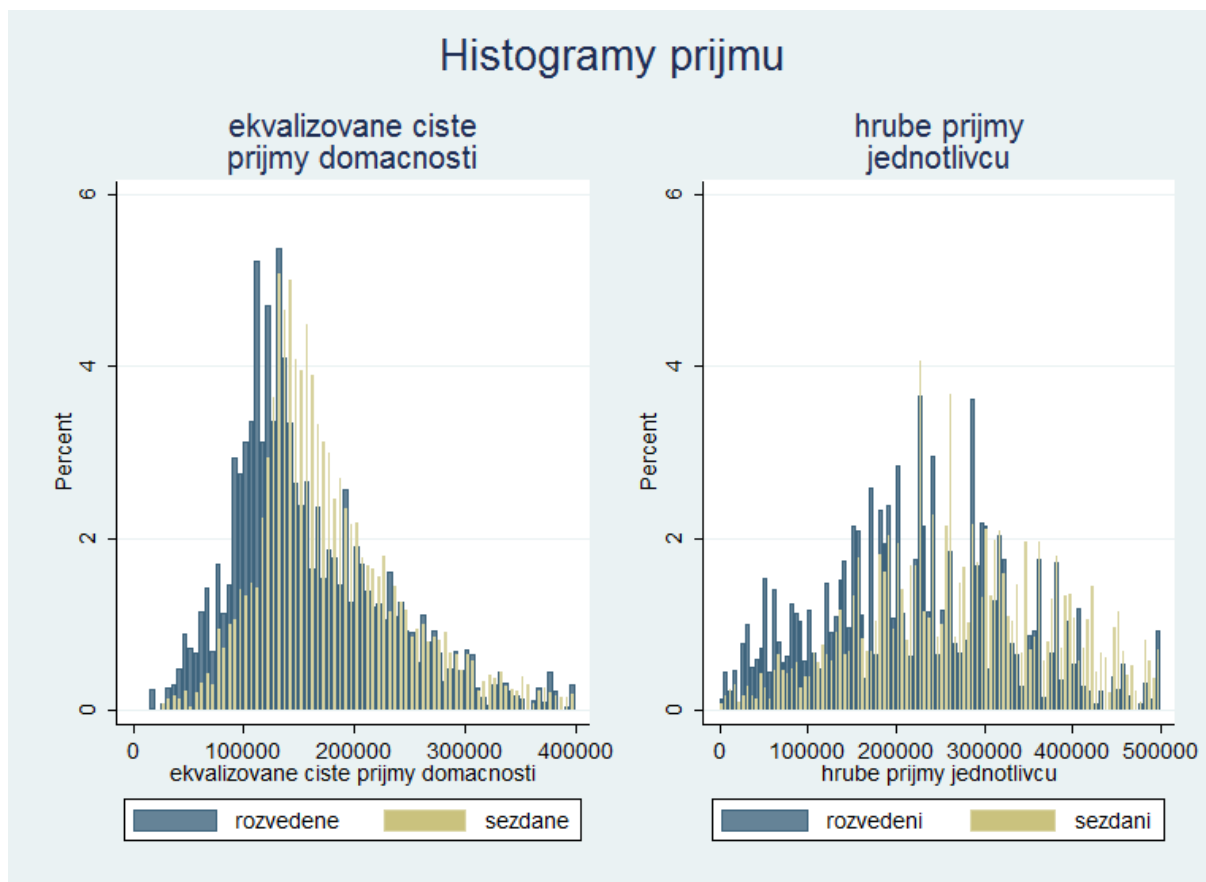
	Sezdané	Rozvedené	Svobodné	Ostatní
Příjmy	67.6%	8.5%	7.0%	16.9%
populace	55.3%	12.6%	10.0%	22.1%

Skupina rozvedené domácnosti obsahují pouze domácnosti, kde je osoba v čele domácnosti rozvedená a žije bez partnera. Skupina svobodných domácností pak obsahuje ty domácnosti, kde osoba v čele žije samostatně bez partnera. V obou typech domácností se mohou vyskytovat další členové domácností (dětí, rodiče, ostatní příbuzní).

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

Graf 5 a tabulka 10 umožňují porovnání rozdílů v rozdělení 1) hrubých příjmů sezdaných a rozvedených jednotlivců a 2) domácností, v jejichž čele stojí sezdaný pár a rozvedený jednatel bez partnera. Odlišnosti v rozdělení příjmů mezi sezdanými a rozvedenými jsou podstatně výraznější na úrovni domácností než na úrovni jednotlivců. Významnou část příjmových rozdílů mezi rozvedenými a sezdanými rodinami tak pravděpodobně tvoří rozdíly způsobené změnami v přerozdělování a sdílení příjmů po rozvodu, nikoli změnami v samotné ekonomické aktivitě jednotlivců.

Graf 5: Rozdělení příjmů jednotlivců a domácností

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

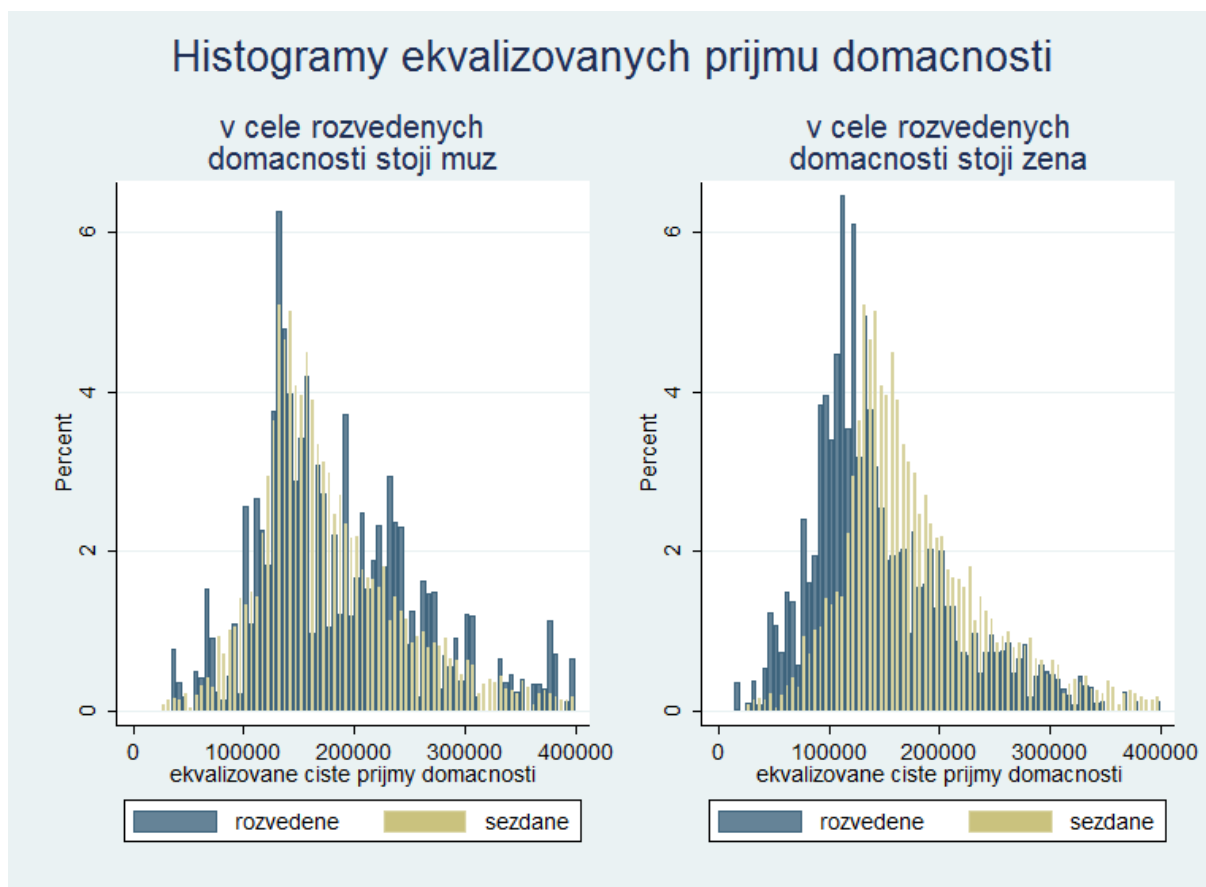
Tabulka 10: Hrubé ekvalizované příjmy domácností podle typu domácnosti

osoba(y) v čele domácnosti	ekvalizované čisté příjmy na osobu			
	u všech typů domácností	u domácností s dětmi	u domácností bez dětí	u domácností bez dalších členů
Sezdaný pár	191 254	178 626	201 202	199 445
Rozvedený jednatlivec	172 960	141 183	184 817	183 156
Svobodný jednatlivec	193 798	121 440	208 177	214 172

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

Rozdíl v rozdělení čistých ekvalizovaných příjmů na osobu u rozvedených a sezdaných domácností je dán zejména nižšími příjmy rozvedených domácností, v jejichž čele stojí samotná žena, jak ukazuje graf 6. V porovnání s příjmy sezdaných domácností tak nižšími příjmy domácností na osobu trpí především domácnosti, v jejichž čele stojí rozvedená žena bez partnera. U domácností vedených rozvedeným mužem bez partnera je rozdělení příjmů podobné tomu u sezdaných domácností.

Graf 6: Rozdělení příjmů sezdaných a rozvedených domácností

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

Ukončení sdílení příjmů v důsledku rozvodu

Jedním z důvodů příjmových rozdílů mezi rozvedenými a sezdanými domácnostmi je sdílení příjmů mezi manžely a jeho ukončení při rozvodu.

Ekonomická literatura ukazuje, že v České republice existují významné genderové rozdíly jak v hrubých měsíčních mzdách (Jurajda 2003), tak v nezaměstnanosti a ekonomické neaktivitě (Bičáková 2011). Ač jsou důvody těchto rozdílů různé, z velice úzce definovaného úhlu pohledu sdílení příjmu v domácnosti je manželství a soužití obecně výhodnější pro ekonomicky slabšího člena páru, protože s ním ekonomicky silnější sdílí své příjmy. Rozvod je naopak z tohoto úhlu pohledu výhodnější pro ekonomicky silnějšího člena páru, jelikož po rozvodu již se slabším členem páru nemusí sdílet příjmy.⁷ Zejména kvůli dlouhodobě vžitě genderové dělbě tržních a netržních forem práce, případně diskriminaci na trhu práce jsou v průměru ekonomicky slabší ženy. Z toho důvodu je tak z pohledu sdílení příjmů rozvod výhodnější pro muže.

Tedy i v případě, kdy rozvod nezpůsobí změnu uplatnění na trhu práce a tím i změnu ve výši hrubých příjmů, pravděpodobnosti nezaměstnanosti nebo neaktivity, rozvod dopadá na rozvádějící se jednotlivce asymetricky skrze ukončení sdílení příjmů. To je z tohoto velice partikulárního úhlu pohledu výhodné pro toho jednotlivce, který pobírá vyšší hrubou mzdu a jehož pravděpodobnost nezaměstnanosti a neaktivity je nižší, pravděpodobně i proto, že se v manželství více soustředil na tržní formy práce. Naopak, ukončení sdílení je nevýhodné pro toho manžela, který pobírá nižší hrubou mzdu a jehož pravděpodobnost nezaměstnanosti a neaktivity je vyšší, což může být částečně způsobeno i tím, že se v manželství více soustředil na netržní (domácí) formy práce.

V současnosti vdané ženy ve věku mezi 20 a 70 lety, které nejsou studentky ani důchodkyně, ze sdílení čistých příjmů mezi manžely profitují. Jejich čistý příjem je za předpokladu, že mezi manžely nedochází k žádnému sdílení, o 21,5 % nižší než jejich čistý příjem za předpokladu, že manželé své čisté příjmy plně sdílí. Největší pokles čistých příjmů u těchto žen v důsledku ztráty plného sdílení příjmů mezi manžely nastává u 20ti až 29letých, jak ukazuje tabulka 11 níže. S rostoucím věkem žen se tato potenciální ztráta snižuje. U obdobně vymezených mužů je situace zrcadlově otočená. Průměrný ženatý muž v důsledku plného sdílení příjmů přichází o 21,5 % čistých příjmů. Ztráta v důsledku sdílení u mužů postupně klesá s věkem.

Potenciální rozvod by tak pro průměrnou výše specifikovanou vdanou ženu plně sdílející své čisté příjmy s manželem znamenal, pokud by okamžitě nezměnila své ekonomické chování a nedošlo by k dodatečným transferům v důsledku rozvodu (výživné, daňové změny, sociální dávky apod.), pokles čistých příjmů o 21,5 %. Pro průměrnou výše specifikovanou vdanou ženu ve věku 20 až 29 let by byl pokles dokonce 35 % jejich čistých příjmů, které má v manželství po plném sdílení.

⁷ Tato argumentace se zaměřuje čistě na efekt sdílení příjmů. Nebere v úvahu již další efekty manželství a rozvodů, jako jsou například případné změny ekonomické aktivity v důsledku manželství a rozvodu, vyměření výživného po rozvodu, změny v transferech mezi jednotlivcem a státem v důsledku manželství a rozvodu a mnoho dalších.

Tabulka 11: Relativní změna čistých příjmů sezdaných mužů a žen v případě, kdy dojde k přerušení plné sdílení čistých příjmů mezi manžely

	20ti až 29 letí	30ti až 39 letí	40ti až 49 letí	50ti až 59 letí	60ti až 69 letí
muži	34.7%	36.0%	28.3%	17.7%	13.9%
ženy	-37.4%	-35.1%	-21.6%	-16.9%	-14.1%

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

Simulace budoucích celoživotních čistých pracovních příjmů a starobních důchodů ženatých mužů a vdaných žen ukazuje, že ženy v průměru ze sdílení příjmů profitují, zatímco muži na něm prodělávají. Ztráta celoživotního plného sdílení čistých pracovních a důchodových příjmů s manžely by u v současnosti vdaných žen znamenala snížení jejich celoživotních čistých pracovních a důchodových příjmů v průměru o %. V současnosti ženatým mužům by ukončení sdílení čistých pracovních příjmů přineslo zvýšení celoživotních čistých příjmů o %.

Nejvýraznější průměrný pokles celoživotních čistých příjmů je u mladých vdaných žen. U nich je ztráta způsobená ukončením celoživotního sdílení nejvyšší, jelikož k výraznému sdílení dochází u ekonomicky neaktivních žen na rodičovské. Při porovnání výše ztráty podle nejvyššího dosaženého vzdělání přináší ukončení sdílení dle očekávání nejvyšší náklady u žen se základním vzděláním a nejvyšší výnosy u mužů s vysokoškolským vzděláním.

Výživné

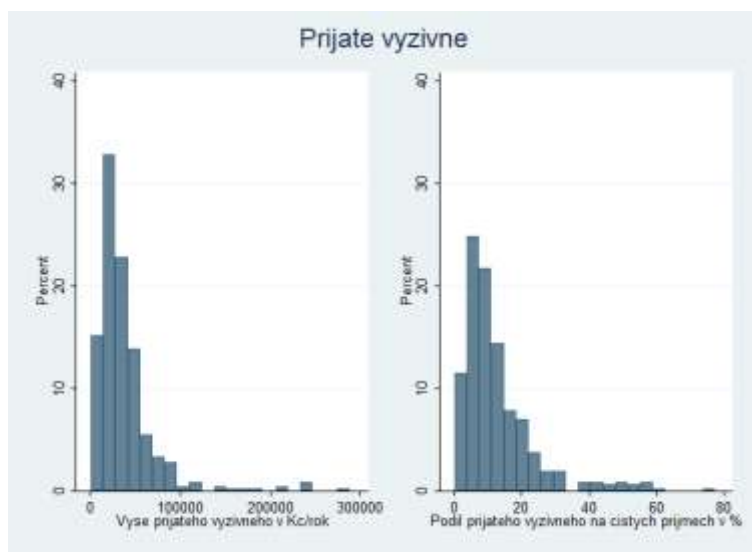
Při rozvodu dochází nejen k vyrovnání příjmů, které manželé získali během manželství a které jsou v době rozvodu uloženy ve formě úspor nebo majetku, nebo ukončení sdílení budoucích příjmů rozváděných, ale také k částečným kompenzacím "budoucích nákladů", které rozvedení v důsledku manželství ponесou. Tyto kompenzace mají formu výživného. Nejčastější formou uplatňovaného výživného je pak výživné na děti. To pak významně ovlivňuje disponibilní příjem rozvedených.

Výše výživného je určována soudem individuálně, nicméně Ministerstvo spravedlnosti vydává tabulky doporučené výše výživného. Výše výživného se podle nich odvíjí od výše čistých příjmů povinného, rozvedeného platícího výživné.

Výživné přitom tvoří výraznou část čistých příjmů rozvedených domácností s dětmi. V průměru výživné u rozvedených domácností s dětmi, na které je výživné placeno, tvoří podle Výběrového šetření příjmů a životních podmínek 12 % čistých příjmů těchto domácností. U 50 % rozvedených domácností s těmito dětmi tvoří výživné více jak 10 % čistých příjmů těchto domácností. Následující graf 7 také ukazuje, že u nezanedbatelné části rozvedených rodin s dětmi výživné tvoří více jak 20 % jejich čistých příjmů. Podle šetření Českého statistického úřadu přitom výdaje na děti u neúplných rodin tvořily více jak 50 % výdajů domácností⁸.

⁸ <http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/3010-04>.

Graf 7: Výše přijatého výživného a jeho podíl na čistých příjmech domácnosti

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

Soudem určené výživné však velmi často není ve skutečnosti hrazeno. Podle Asociace neúplných rodin výživné neplatilo 38 % rozvedených, kteří tuto povinnost mají. Neplacení výživného je dokonce jedním z nejčastějších trestných činů. Výpadek výživného pro rozvedené s dětmi přitom znamená výrazný pokles čistých příjmů domácnosti, jak jsme uváděli výše: Průměrná výše výživného dle Výběrového šetření příjmů a životních podmínek přitom tvoří čtvrtinu průměrných výdajů na výchovu dítěte v neúplných rodinách, jak je uvádí Český statistický úřad.⁹ Stát může zlepšit postavení rozvedených osob (zejména žen), kterým jejich bývalí partneři neplatí výživné na děti například zavedením institutu náhradního výživného, jak diskutujeme v části věnované doporučením.

Podrobné statistické reprezentativní informace o výživném na úrovni jednotlivců a dopadech jeho neplacení však nejsou dostupné v dostatečné míře. Výše prezentované závěry vycházejí z výběrového šetření příjmů a životních podmínek Českého statistického úřadu. I když kontrolní výpočty naznačují, že tato data jsou zatížena jistou chybovostí při reportování výše výživného na děti, podle autorů jde o nejvhodnější známé reprezentativní výběrové šetření, které umožňuje vyhodnotit dopady neplacení alimentů na ekonomickou situaci rodin.

Vliv daňově-dávkového systému

Dalším faktorem, který významně ovlivňuje čisté příjmy rozvedených domácností, je daňově-dávkový systém. Tento systém pomocí přímých i nepřímých daní, pojistného, sociálních dávek a dalších transferů přerozděluje příjmy mezi nejrůznějšími skupinami obyvatel. Přerozdělování mezi jednotlivci a domácnostmi má v České republice kvůli komplikované legislativě často nečekané dopady a souvislosti. My v této studii kvantifikujeme rozdílný vliv daňově dávkového systému na rozvedené a sezdané domácnosti pomocí mikrosimulačního modelu Taxben, který na základě reprezentativního

⁹ Za předpokladu, kdy neúplná domácnost netvoří úspory ani dluhy a její výdaje se tak rovnají čistým příjmům.

výběrového šetření SILC Českého statistického úřadu kvantifikuje míru přerozdělování pomocí daně z příjmu fyzických osob, pojistného na sociální a zdravotní pojištění a sociálních dávek¹⁰. Sezdanými domácnostmi i v této analýze rozumíme domácnosti, v jejichž čele stojí sezdáný pár. Rozvedenými domácnostmi pak stále rozumíme domácnosti, v jejichž čele stojí rozvedený bez partnera/druha.

Podle mikrosimulačního modelu Taxben je průměrná čistá efektivní daňová sazba domácností, která měří jejich čisté daňové zatížení, u rozvedených domácností nižší. Rozvedené domácnosti čelí průměrné efektivní daňové sazbě 22,8%. Sezdané domácnosti jsou pak průměrně zatíženy efektivní daňovou sazbou 28.1%, jak ukazuje tabulka 12.

Tabulka 12: Typ domácnosti a ukazatele daňově-dávkového systému

Typ domácnosti	Průměrná efektivní daňová sazba
Sezdané domácnosti	28.1%
Rozvedené domácnosti	22.8%

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu, model TAXBEN a vlastní výpočty

Tyto výrazné rozdíly v daňové zátěži sezdaných a rozvedených domácností jsou však z velké části způsobeny odlišnými charakteristikami těchto dvou druhů domácností, nikoli samotným rodinným statutem osob v jejich čele. Velká část rozdílu v daňové zátěži je způsobena 1) rozdíly v celkových příjmech těchto domácností a 2) přítomností nezaopatřených dětí a přítomností samostatně výdělečně činných v rozvedených a sezdaných domácnostech.

Následující tabulky proto ukazují daňovou zátěž podle příjmu domácnosti pro rozvedené a sezdané domácnosti, ve kterých osoba v čele domácnosti i její případný partner jsou zaměstnanci a ve kterých jsou nezaopatřené děti (tabulka 13) a domácnosti, ve kterých osoba v čele domácnosti i její případný partner jsou zaměstnanci a ve kterých nejsou nezaopatřené děti (tabulka 14). Výběrové šetření neobsahuje dostatek pozorování, aby bylo možné prezentovat obdobné tabulky pro rozvedené domácnosti, ve kterých je osoba v čele nebo její partner OSVČ, jelikož rozvedených samostatně výdělečně činných osob je ve výběrovém šetření SILC velmi málo. Nicméně neúplné výsledky za tyto domácnosti potvrzují výsledky pro zaměstnanci vedené domácnosti prezentované níže. Jelikož daňově-dávkový systém výrazně přerozděluje právě podle těchto charakteristik (přítomnost dětí v rodině, typ pracovní činnosti), tak je porovnání v následujících tabulkách dobrým srovnáním daňové zátěže podobných rozvedených a sezdaných domácností.

Rozvedené domácnosti vedené zaměstnanci až na výjimky v nejnižších příjmových decilech nezávisle na přítomnosti nezaopatřených dětí v domácnosti i příjmovém decilu domácnosti čelí mírně vyšší celkové daňové sazbě než sezdané domácnosti. Ta přitom kvantifikuje podíl celkové daně (součet daně z příjmu fyzických osob a pojistných) na superhrubých příjmech domácnosti. Celková efektivní daňová sazba, která kvantifikuje celkové reálné daňové zatížení rodiny (daňové zatížení snížené o

¹⁰ Detailní popis tohoto mikrosimulačního modelu je dostupný na http://idea.cerge-ei.cz/files/certif_metod_taxben_komplet.pdf.

sociální dávky)), je také až na výjimky vyšší u rozvedených rodin než u podobných sezdáných rodin, nezávisle na příjmovém decilu domácnosti i přítomnosti nezaopatřených dětí.

Tabulka 13 Daňové zatížení u domácností zaměstnanců s nezaopatřenými dětmi podle rodinného stavu osoby v čele domácnosti

Příjmový decil	Celková daňová sazba		Celková míra sociálních dávek		Celková efektivní daňová sazba	
	Sezdané domácnosti	Rozvedené domácnosti	Sezdané domácnosti	Rozvedené domácnosti	Sezdané domácnosti	Rozvedené domácnosti
1	19,3%	12,5%	64,8%	171,2%	-45,6%	-158,7%
2	25,2%	25,2%	22,7%	17,6%	2,5%	7,6%
3	30,4%	32,8%	12,3%	5,2%	18,1%	27,5%
4	33,8%	36,1%	8,4%	1,1%	25,4%	35,0%
5	36,2%	37,5%	4,7%	0,4%	31,5%	37,1%
6	38,2%	40,4%	2,4%	0,2%	35,8%	40,1%
7	39,8%	39,8%	2,1%	0,0%	37,7%	39,7%
8	41,1%	41,4%	2,1%	0,3%	39,0%	41,1%
9	42,6%	43,8%	2,5%	1,2%	40,0%	42,6%
10	43,6%	45,6%	1,6%	0,0%	42,0%	45,6%

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu, model TAXBEN a vlastní výpočty

Tabulka 14 Daňové zatížení u domácností zaměstnanců bez nezaopatřených dětí podle rodinného stavu osoby v čele domácnosti

Příjmový decil	Celková daňová sazba		Celková míra sociálních dávek		Celková efektivní daňová sazba	
	Sezdané domácnosti	Rozvedené domácnosti	Sezdané domácnosti	Rozvedené domácnosti	Sezdané domácnosti	Rozvedené domácnosti
1	31,2%	34,7%	90,0%	48,2%	-58,8%	-13,5%
2	35,2%	33,2%	10,2%	17,4%	25,1%	15,8%
3	36,5%	35,4%	4,3%	1,2%	32,2%	34,2%
4	36,5%	37,2%	3,8%	0,6%	32,7%	36,6%
5	37,2%	38,4%	1,6%	1,7%	35,5%	36,7%
6	38,4%	39,5%	1,8%	0,9%	36,6%	38,6%
7	39,5%	40,4%	1,0%	0,1%	38,5%	40,3%
8	40,5%	41,7%	0,4%	0,3%	40,1%	41,4%
9	41,9%	42,6%	0,8%	0,1%	41,1%	42,5%
10	43,7%	44,2%	0,2%	0,1%	43,5%	44,1%

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu, model TAXBEN a vlastní výpočty

Daňově-dávkový systém tak v průměru přerozděluje od domácností, v jejichž čele stojí sezdáný pár, směrem k domácnostem, ve kterých je v čele rozvedený bez partnera (tabulka 12). Nicméně k

tomuto přerozdělování dochází nepřímo, například kvůli výraznému přerozdělování podle výše příjmu. Při porovnání "podobných" domácností, lišících se pouze rodinným stavem osoby v čele docházíme k závěru, že daňově-dávkový systém ukládá mírně vyšší daňové břemeno na rozvedenou domácnost než na podle ostatních charakteristik porovnatelnou sezdanou domácnost (tabulky 13 a 14). To je způsobeno například daňovou slevou na manžela/manželku, která není pro rozvedené dostupná, nebo definováním pravidel pro příjem sociálních dávek.

4.2 Výdaje domácností

Výši výdajů domácností a jejich schopnost vyjít s příjmy kvantifikujeme pomocí Statistiky rodinných účtů Českého statistického úřadu. Průměrná výše ekvalizovaných měsíčních výdajů na jednotlivce¹¹ je nejvyšší u sezdáných domácností. U rozvedených domácností jsou ekvalizované měsíční příjmy na jednotlivce o 8 procent nižší než u sezdáných domácností. U svobodných a sezdáných domácností je pak rozdíl v ekvalizovaných měsíčních výdajích na jednotlivce mírně menší.

Tabulka 15 Výdaje domácností dle rodinného stavu osoby v čele (průměrné měsíční výdaje v Kč)

	Ekv. výdaje na jednotlivce	Výdaje nad domácnost
Svobodný/á	10 573	15 774
Vdaná/ženatý	11 289	24 123
Rozvedený/á	10 364	14 164
Ovdovělý/á	10 350	10 988
Průměr	10 898	19 475

Zdroj: Autoři a SRÚ

Rozdíly mezi ekvalizovanými výdaji na jednotlivce u rozvedených a sezdáných domácností se zvyšují s počtem dětí v domácnosti. U bezdětných rozvedených domácností jsou výdaje na jednotlivce o necelých 8 procent nižší než u bezdětných sezdáných domácností. U domácností s jedním, respektive dvěma nezaopatřenými dětmi se tento rozdíl zvýšil na 17 respektive 19 procent. U domácností s třemi nezaopatřenými dětmi je pak dokonce 29 procent. Je však třeba zdůraznit, že výběrové šetření SRÚ neobsahuje příliš velký počet domácností s 3 a více dětmi. Porovnávat výdaje u těchto domácností je tedy potřeba s opatrností.

Rozdíl mezi výdaji na jednotlivce u sezdáných a rozvedených domácností se stejným počtem dětí je však velmi podobný rozdílu mezi výdaji na jednotlivce u sezdáných a svobodných domácností se stejným počtem dětí, jak ukazuje tabulka 16. Výše zmiňované rozdíly tak s nejvyšší pravděpodobností neukazují pouze efekt rozvodu, ale zejména efekt sdílení výdajů na výši výdajů na jednotlivce u

¹¹ Výdaje domácností jsou převedeny na výdaje na jednotlivce v souladu s metodikou OECD pomocí, tzv. spotřebních jednotky. Každý člen domácnosti má podle stupnice OECD definovanou svou spotřební váhu. První dospělý v domácnosti má váhu 1.0, každý další dospělý (osoba starší 13 let) 0.7, každé dítě (13leté nebo mladší) 0.5. Výdaje na jednotlivce jsou pak rovné podílu výdajů domácnosti a počtu spotřebních jednotek v domácnosti. (Janský, 2014) obsahuje také detailnější popis těchto dat včetně úprav, které provádíme podobným způsobem i v tomto výzkumu.

sezdaných párů. Rozvedené i svobodné domácnosti tento efekt nemají, z čehož minimálně částečně plynou jejich nižší výdaje na jednotlivce.

Tabulka 16 Výdaje domácností dle rodinného stavu osoby v čele a počtu dětí (průměrné měsíční výdaje v Kč)

Počet dětí	0	1	2	3	4	5	Průměr
Svobodný/á	11 504	9 439	8 596	7 484	4 217	3 787	10 573
Vdaná/ženatý	11 943	11 535	10 108	8 750	6 842	6 424	11 289
Rozvedený/á	11 033	9 512	8 156	6 170			10 364
Ovdovělý/á	10 373	10 066	8 747				10 350
Průměr	11 418	10 588	9 735	8 411	5 967	5 105	10 898

Zdroj: Autoři a SRÚ

Porovnání výdajů na jednotlivce podle pohlaví osoby v čele domácnosti ukazují dvě následující tabulky. Domácnosti vedené rozvedenými ženami vykazují nižší výdaje na jednotlivce než domácnosti vedené rozvedenými muži. Podobná situace je i u domácností svobodných mužů a žen, jak ukazuje tabulka 17.

Výdaje na jednotlivce u rozvedených žen s dětmi jsou pak výrazně nižší než u ostatních rozvedených i sezdaných typů domácností (tabulka 18). Podobná situace je však i u svobodných žen s dětmi. Jejich výdaje na jednotlivce jsou opět výrazně nižší než výdaje ostatních svobodných i sezdaných typů domácností. Výdaje na jednotlivce u svobodných žen s dětmi jsou dokonce výrazně nižší než u rozvedených žen s dětmi. Tabulky výdajů podle pohlaví, respektive pohlaví a počtu dětí tedy s velkou pravděpodobností opět ukazují zejména efekt sdílení výdajů na jednotlivce u sezdaných domácností. K odhadu efektů rozvodu na výši výdajů v České republice, jak jsme již uváděli výše, bohužel nejsou dostupná data.

Tabulka 17: Výdaje domácností dle rodinného stavu a pohlaví osoby v čele a počtu dětí (průměrné měsíční výdaje v Kč)

	Žena	Muž	Průměr
Svobodný/á	9 678	11 528	10 573
Vdaná/ženatý	xxx	11 295	11 289
Rozvedený/á	10 210	10 850	10 364
Ovdovělý/á	10 398	10 158	10 350
Průměr	10 149	11 250	10 898

Zdroj: Autoři a SRÚ

Poznámka: Údaj pro vdané ženy neuvádíme kvůli extrémně nízkému počtu pozorování domácností v datovém vzorku, které vedou vdané ženy (5).

Tabulka 18: Výdaje domácností dle rodinného stavu a pohlaví osoby v čele a počtu dětí (průměrné měsíční výdaje v Kč)

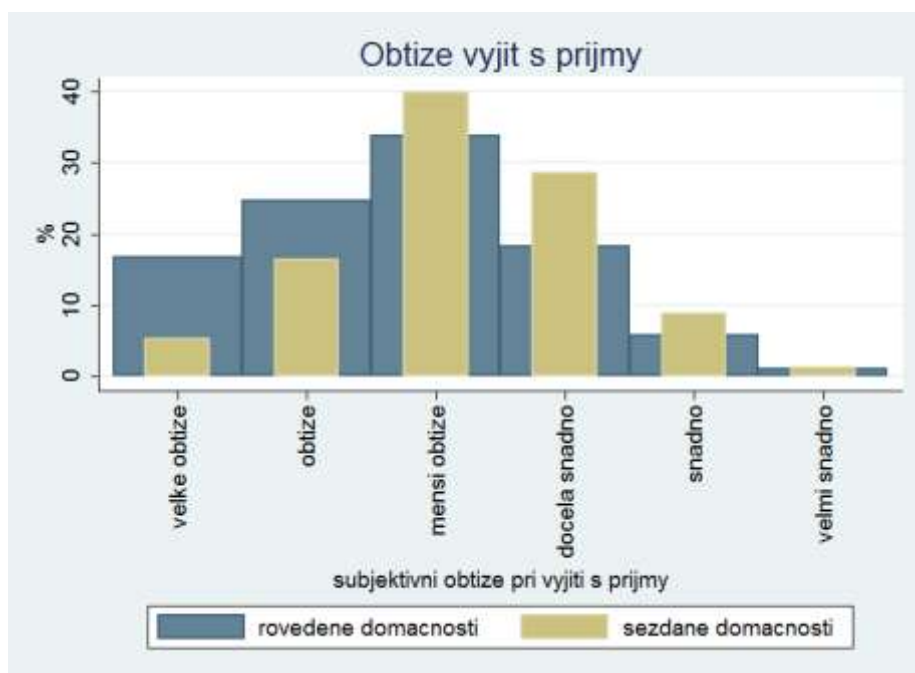
	Žena		Muž		Průměr	
	s dětmi	bez dětí	s dětmi	bez dětí	s dětmi	bez dětí
Svobodný/á	7 861	10 719	10 119	12 348	8 958	11 504
Vdaná/ženatý	xxx	xxx	10 506	11 938	10 479	11 943
Rozvedený/á	8 879	10 962	9 574	11 218	8 993	11 033
Ovdovělý/á	9 014	10 444	15 304	10 089	9 586	10 373
Průměr	8 513	10 742	10 441	11 815	9 990	11 418

Zdroj: Autoři a SRÚ

Poznámka: Údaj pro vdané ženy neuvádíme kvůli extrémně nízkému počtu pozorování v datovém vzorku.

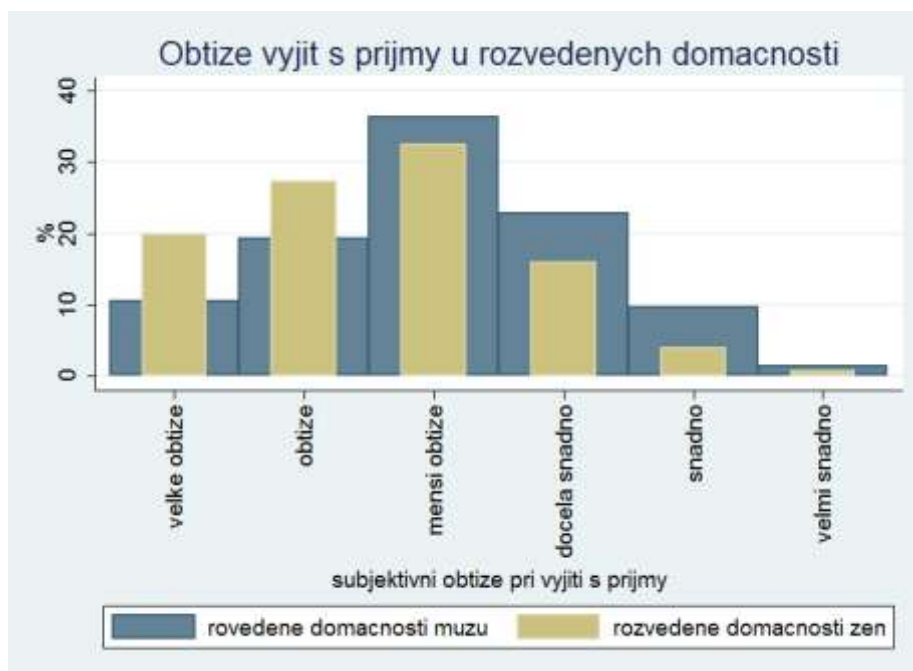
Rozvedené domácnosti taktéž vykazují větší problémy vyjít s příjmy, jak ukazuje následující graf 8 na základě výběrového šetření SILC. Domácnosti vedené rozvedenými ženami přitom mají větší problémy vyjít s příjmy než rozvedené domácnosti vedené muži (graf 9). Problémy s vycházením s příjmy jsou relativně podobné u rozvedených a svobodných domácností. Podobnost problému vyjít s příjmy u rozvedených a svobodných, stejně jako vyšší problémy vyjít s příjmy u rozvedených žen, opět podporují hypotézu o efektu sdílení výdajů sezdánými páry.

Graf 8: Rozdíly ve schopnosti vyjít s příjmy podle typu domácnosti

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

Graf 9: Rozdíly ve schopnosti vyjít s příjmy u domácností vedených rozvedenými muži a rozvedenými ženami

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

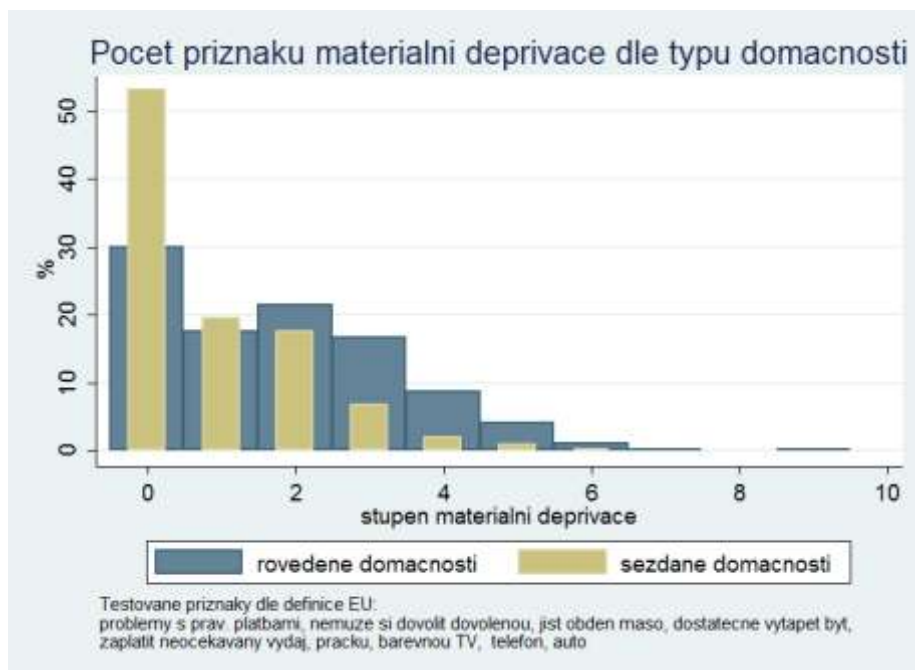
4.3 Majetek a rodinný stav osoby v čele domácnosti

Posledním hodnoceným kritériem ekonomických rozdílů mezi rozvedenými a sezdanými jsou majetkové rozdíly. V této analýze, stejně jako u předešlých analýz, nelze kvůli absenci reprezentativních panelových dat pro Českou republiku určit krátkodobé a dlouhodobé dopady rozvodu na velikost a kvalitu majetku exmanželů. Zde pouze kvantifikujeme rozdíly v majetkových poměrech rozvedených a sezdáných domácností. Tyto rozdíly nelze interpretovat jako dopady rozvodu, ale ukazují rozdílnou ekonomickou situaci rozvedených a sezdáných domácností.

4.3.1 Materiální deprivace a deprivace v bydlení

Relativně velké rozdíly jsou mezi rozvedenými a sezdanými domácnostmi v počtu příznaků materiální deprivace, jak ukazuje graf 10 vycházející z výběrového šetření SILC. Pravděpodobnost, že sezdaná domácnost nevykazuje ani jeden příznak materiální deprivace je 50 %. U rozvedených domácností je to pouze 30 %. Pravděpodobnost, že domácnost vykazuje 2 a více příznaků materiální deprivace je u rozvedených domácností vyšší než u sezdáných.

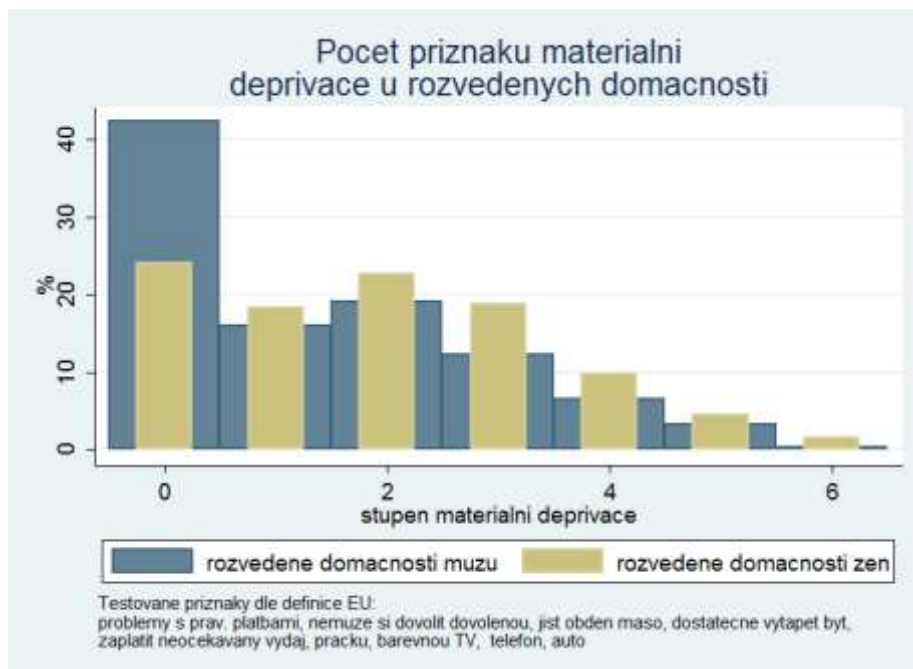
Graf 10: Rozdíly v počtu příznaků materiální deprivace podle typu domácnosti

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

Mezi rozvedenými domácnostmi je vyšší pravděpodobnost materiální deprivace u domácností vedených ženami (graf 11). U nich je pravděpodobnost jakéhokoli kladného počtu příznaků materiální deprivace vyšší než u rozvedených domácností vedených muži. Rozdíly v majetku rozvedených a sezdáných se tak projevují v rozdílu počtu vykázaných příznaků materiální deprivace.

Graf 11: Rozdíly v počtu příznaků deprivace bydlení podle typu domácnosti

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

4.3.2 Druh bydlení a materiální deprivace bydlení¹²

Rozvedení a ovdovělí v porovnání s jednotlivci ostatních rodinných stavů nejméně často žijí v bytech a domech (95.87% a 95.14%). Nižší zastoupení ovdovělých žijících v bytech je způsobeno tím, že relativně často žijí v domovech důchodců a dalších podobných zařízeních (jednotlivci v zařízení). U rozvedených na tom mají ale značný podíl také další způsoby bydlení, které si spojujeme spíše s nižší kvalitou života – ať už jde o chaty, nouzová či mobilní obydlí. Ve všech těchto způsobech bydlení jsou zastoupeni rozvedení jednotlivci nadprůměrně. Rozvedené osoby jsou také disproporcionálně více zastoupeny mezi bezdomovci. Mezi 11496 bezdomovci zaznamenanými ve Sčítání lidí, domů a bytů je 4402 rozvedených, tedy 38 %.

¹² Při analýze druhu bydlení vycházíme z dat Sčítání lidí, domů a bytů (SLBD) v roce 2011 a metodologického přístupu (Bajgar, Hait, Janský, & Kalíšková, 2014).

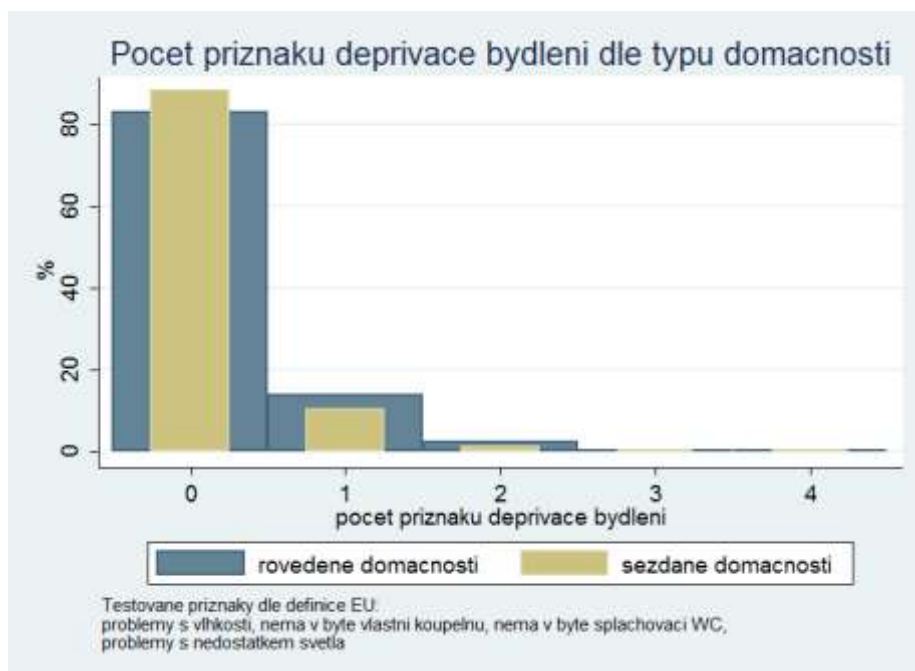
Tabulka 19: Podíl osob vybraného rodinného stavu podle druhu bydlení

Způsob bydlení	Byt	Mobilní (pohyblivé) obydlí	Nouzové obydlí, přístřeší	Rekreační chata, chalupa	Ubytovací zařízení (rodiny)	Jednotlivci v zařízení	Bezdomovci
Svobodný/svobodná	96.85%	0.01%	0.57%	0.28%	0.11%	2.04%	0.14%
Ženatý/vdaná	98.47%	0.01%	0.34%	0.36%	0.06%	0.74%	0.02%
Rozvedený/rozvedená	95.87%	0.02%	0.71%	0.55%	0.07%	2.38%	0.41%
Vdovec/vdova	95.14%	0.00%	0.20%	0.25%	0.03%	4.34%	0.04%
Nedefinováno	97.10%	0.09%	0.67%	0.80%	0.09%	1.07%	0.18%
Nezjištěno	57.19%	0.00%	5.01%	0.28%	0.08%	37.17%	0.26%
Průměr	97.21%	0.01%	0.47%	0.34%	0.08%	1.78%	0.11%

Zdroj: Autoři, (Bajgar et al., 2014) a SLBD 2011

Výběrové šetření SILC pak ukazuje nepatrně vyšší pravděpodobnost existence jednoho nebo více příznaků deprivace bydlení u rozvedených domácností. V porovnání s rozdíly v materiální deprivaci jsou však rozdíly v deprivaci bydlení mezi sezdánými a rozvedenými domácnostmi minimální, jak je zřejmé z grafu 12. Nepatrně vyšší pravděpodobnost jednoho nebo více příznaků deprivace v bydlení mezi rozvedenými domácnostmi je u rozvedených domácností vedených ženami s dětmi. Rozdíly v pravděpodobnosti jednoho nebo více příznaků mezi těmito domácnostmi a sezdánými domácnostmi jsou však stále relativně velmi malé.

Graf 12: Rozdíly v počtu příznaků deprivace bydlení podle typu domácnosti

Zdroj: Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností Českého statistického úřadu

5 Doporučení

V této studii kvůli nedostupnosti vhodných dat pro Českou republiku nebylo možné kvantifikovat ekonomické dopady rozvodu. Kvantifikace rozdílů mezi ekonomickou aktivitou svobodných, sezdáných a rozvedených jednotlivců a rozdílů v příjmech, výdajích a majetku domácností vedených rozvedenými a sezdánými osobami však ukazuje prostor k následujícím doporučením.

Doporučení jsou motivována třemi základními cíli. Prvním cílem doporučení je zachování konkurenceschopnosti obou manželů na trhu práce během manželství. Výsledky studie totiž identifikují vzorce chování odpovídající rodinné dělbě práce: ženatí se více zaměřují na tržní formy práce (zaměstnání a podnikání), vdané ženy naopak na netržní formy práce (péče o děti, příbuzné a domácnost). Tato rodinná dělba práce, obzvláště pokud je intenzivní, má vliv na akumulaci lidského kapitálu obou manželů a jejich budoucí uplatnitelnost na trhu práce. V případě rozvodu pak partner intenzivně se věnující netržním formám práce, typicky žena, má obtíže přizpůsobit se nové ekonomické situaci.

Druhým cílem doporučení je usnadnění samotného rozvodu a ekonomické situace jednotlivců po rozvodu. Pro velkou část jednotlivců rozvod zásadně mění jejich ekonomickou situaci a sílu. Většina jednotlivců na toto zhoršení ekonomického postavení není připravena a my zde spatřujeme prostor pro státní pomoc těmto jednotlivcům. Ta se primárně projeví ve zlepšení ekonomické situace těchto jednotlivců, sekundárně v celospolečenském přínosu těchto jednotlivců.

Třetím cílem doporučení je zvýšení kvality a dostupnosti vhodných dat pro výzkum ekonomických dopadů rozvodu. Zlepšení kvality statistických dat a zpřístupnění administrativních dat umožní přesnější odhady ekonomických dopadů rozvodu na oba manžele.

5.1 Dostupnost zařízení předškolní péče

Jeden z významných důvodů výrazné rodinné dělby práce v období, kdy rodina vychovává malé děti, je nedostatečná nabídka zařízení předškolní péče. Ženy, které se v rámci rodinné dělby práce věnují výchově dětí, mají omezené možnosti umístit děti do zařízení předškolní péče. Ženy pak musí s dětmi zůstat déle doma, což dále prohlubuje rodinnou dělbu práce nejen v období výchovy malých dětí, ale i poté. Ženy, které zůstaly s malými dětmi doma, čelí vyšší pravděpodobnosti nezaměstnanosti, jejich mzda po návratu do zaměstnání je v porovnání se mzdou manželů nižší, než tomu bylo před jejich odchodem ze zaměstnání. Tyto změny ve "schopnosti vydělávat a být zaměstnaný" v důsledku péče o dítě podporují další zvýšení rodinné dělby práce, kdy se muž věnuje tržním formám práce (zaměstnání, podnikání) a žena netržním formám (péče o děti, příbuzné a domácnost).

Rodinná dělba práce mezi manžely při sdílení všech příjmů nemusí být z ekonomického pohledu nevýhodná, negativní důsledky se však projevují po rozvodu. Rozvedený partner, který se soustředil na netržní formy práce (většinou žena), během manželství akumuloval nižší lidský kapitál. Po rozvodu, kdy se potřebuje v dostatečné míře věnovat i tržním formám práce, je tak jeho schopnost být zaměstnán(a) a dosáhnout požadované mzdy nižší.

Nejen z pohledu ekonomických dopadů rozvodu je podstatné, aby partneři specializující se v manželství na netržní formy práce (většinou ženy) měli akumulovaný dostatečný lidský kapitál. Ten

jim po rozvodu umožní se flexibilněji přizpůsobit nové životní situaci a ukončení rodinné dělby práce doplněné sdílením příjmů.

5.2 Podpora využívání flexibilních forem práce

Stejně jako zvýšení dostupnosti zařízení předškolní péče i podpora zaměstnávání na flexibilní formy práce má za cíl snížit rodinou dělbu práce a tím zvýšit schopnost žen se po rozvodu přizpůsobit nové ekonomické situaci.

Česká republika vykazuje v evropském kontextu velmi nízký podíl zaměstnaných na flexibilní formy práce (pružná pracovní doba, práce z domova, pracovní konta, práce na částečných úvazcích). To způsobuje, že ženy často nemají jinou možnost než pracovat na plný úvazek s pevnou pracovní dobou nebo nepracovat a v kontextu nižší dostupnosti zařízení předškolní péče zde existují významné bariéry pro ženy s malými dětmi k práci. To prohubuje rodinnou dělbu práce, jak jsme argumentovali výše, a přispívá k negativním dopadům rozvodu na partnera, který se během manželství věnoval netržním formám práce.

Zvýšení dostupnosti zařízení předškolní péče a podpory flexibilních forem práce je ekonomicky výhodné nejen pro rozváděné, ale může přinést pozitivní efekty i státu, jak poznamenává například Kalíšková (2012) ve studii Češky: Nevyužitý potenciál země.

5.3 Podpora zapojení mužů do péče o děti a domácnost

Vyšší zapojení mužů do péče o děti a domácnost stejně jako obě předchozí doporučení sníží rodinnou dělbu práce. To má, jak je zdůrazňováno výše, pozitivní efekt na akumulaci lidského kapitálu u ekonomicky slabšího člena domácnosti. Ten je pak více flexibilní a připraven čelit neočekávaným negativním změnám a situacím, mezi které můžeme řadit i rozvod.

5.4 Změny v systému sociálních dávek a daňových slev

Daňově-dávkový systém neposkytuje slevy a dávky výhradně podmíněné rodinným stavem jednotlivců. Takovou podporu na základě této studie také nemůžeme doporučit. Komplikovanost daňově-dávkového systému však působí, že jeho dopady jsou často široké laické i odborné veřejnosti ne zcela známy. Daňově-dávkový systém tak přerozděluje směrem od sezdáných k rozvedeným zejména kvůli příjmovým nerovnostem, rozdílnému zastoupení samostatně výdělečně činných osob a nezaopatřených dětí.

Větší přehlednost daňově-dávkového systému by pomohla otevřít kvalifikovanou diskusi o míře přerozdělování mezi různými skupinami populace (přerozdělování podle příjmových skupin populace, mezi bezdětnými rodinami a rodinami s dětmi, mezi zaměstnanci a samostatně výdělečně činnými osobami) a tím odvozeně i o míře přerozdělování mezi rozvedenými a sezdánými. Jako příklad neefektivit komplikovaného daňově-dávkového systému uvádíme slevu na manžela/manželku. Tato sleva demotivuje nejčastěji nízkopříjmové ženy od práce a zapříčiňuje signifikantní přerozdělování od rozvedených k sezdáným.

5.5 Náhradní výživné

Neplacení výživného je v České republice velmi rozšířené. Způsobuje přitom významný pokles čistých příjmů rozvedených s domácností s dětmi, které mají na výživné nárok. Rozvedení s nezaopatřenými dětmi jsou v průměru ekonomicky slabší a jejich schopnost domoci se svých práv je nižší. Z toho důvodu navrhuje provést řádnou empirickou ekonomickou analýzu možnosti zavedení náhradního výživného.

Stát se již rozhodl do oblasti vymáhání dlužného výživného vstoupit v okamžiku, kdy umožnil v exekutivním řízení zabavit řidičské oprávnění jednotlivcům, kteří výživné dluží. Tím posílil pozici rozvedených, kteří se domáhají zaplacení výživného. Zavedení náhradního výživného by tak bylo přirozeným pokračováním v již nastoupené linii. Stát by se stal spolehlivým ručitelem zaplacení výživného na jedné straně a jeho ekonomická a právní síla by měla vést k menší míře neplacení výživného na straně druhé. Zavedení náhradního výživného by však měl předcházet kvalitní ekonomický výzkum, který by kvantifikoval potenciální ekonomické dopady náhradního výživného, ale i zkušenosti s možností zabavení řidičského oprávnění.

5.6 Sociální bydlení dostupné pro rozvedené

Rozvod velmi často nutí jednoho z rozváděných urychleně řešit svou situaci s bydlením. To, že signifikantní částí rozvedeným se nedaří jejich bytovou situaci dostatečně vyřešit, ukazuje relativně vyšší počet rozvedených, kteří žijí v "náhradních formách bydlení" (chaty apod.), nebo jsou dokonce bez domova (podle posledního Sčítání lidí, domů a bytů bylo mezi sečtenými bezdomovci 38 procent rozvedených).

Taková situace je ekonomicky nevýhodná nejen pro rozvedené samotné, ale i pro stát a jeho rozpočty. Rozvedení, kteří nemají uspokojivě zajištěno bydlení, nebudou s největší pravděpodobností schopni plnit jejich závazky k exmanželům (například platit výživné), daňové výnosy státu od těchto jednotlivců budou nižší, sociální dávky placené těmito lidmi budou potenciálně vyšší. Z těchto důvodů by stát měl podporovat dostupné sociální bydlení, které by bylo pro rozvedené dostupné a pomohlo by jim překonat nepříznivou životní situaci.

5.7 Společné důchodové pojištění manželů

Společné důchodové pojištění manželů je opatření, které reaguje na neúplné vypořádání výsledků rodinné dělby práce. Při rozvodu dochází k vypořádání příjmů manželů denominovaných ve formě investic, úspor nebo majetku, které nabyli během manželství, jelikož se o ně zasloužili oba. Jeden z partnerů se o nashromážděný majetek zasloužil tím, že se více soustředil na tržní formy práce, a druhý z partnerů tím, že se více věnoval netržním formám práce a tím tomu prvnímu vytvářel podmínky pro práci. V rámci rozvodu však nedochází k vypořádání nároků na starobní důchody mezi manžely, i když se o tyto nároky také zasloužili oba partneři, jeden vykonáváním tržních a druhý netržních forem práce.

Starobní důchod lze chápat různým způsobem, jeho nevypořádání během rozvodu je však těžko zdůvodnitelné při jakékoli jeho interpretaci. Starobní důchod lze chápat jako odloženou odměnu za práci. Stát zadržuje pracujícím část mzdy výměnou za to, že jim ve stáří bude až do smrti vyplácet

starobní důchod. Je logické, že část této specifické úspory z období manželské dělby práce by se měla při rozvodu vypořádat také. Pokud se na státní starobní důchod díváme jako na úspory na stáří, pak je z ekonomického pohledu nekonzistentní, že státem nepodporované formy spoření na stáří jsou součástí vyrovnání při rozvodu, zatímco úspory ve státním důchodovém pilíři nejsou. Pokud se na starobní důchod díváme jako na sociální dávku, pak by tyto nároky měly být při rozvodu vypořádány také, protože částečně vznikly během manželství a jejich výše je ovlivněna dělbou práce mezi manžely.

Zavedením manželského sdílení povinného důchodového pojištění by si oba manželé odnášeli z manželství stejný vklad do důchodového pojištění, čímž by byl splněn požadavek na sdílení všech odměn za práci vykonávané během manželství. Toto opatření by taktéž mělo umožnit vznik nároku na starobní důchod u jednotlivců, kteří nezískali potřebnou dobu pojištění kvůli nedostatečné době pojištění, ale svou netržní prací vytvářeli po dostatečně dlouhý čas podmínky pro svého partnera k práci.

5.8 Dostupnost vhodných dat

Tento výzkum měl velmi omezené možnosti při kvantifikaci ekonomických dopadů rozvodu kvůli nedostupnosti potřebných dat, jak jsme několikrát uváděli výše. Zahraniční empirický výzkum v takových případech využívá tzv. panelová data, která zachycují reprezentativní vzorek jednotlivců a jejich rodin po dostatečně dlouhé časové období. To umožňuje pomocí vhodných ekonometrických metod porovnat změny v ekonomické situaci u rozvedených jednotlivců se změnami v ekonomické situaci u jednotlivců, u kterých ve stejné období k rozvodu nedošlo, a tím identifikovat dopady rozvodu.

Taková reprezentativní panelová data bohužel nejsou v České republice dostupná. Stát však veškeré potřebné informace pro vytvoření takových potřebných panelových dat shromažďuje ve svých administrativních databázích. Ty však pro výzkum nejsou dostupné. V případě, kdyby administrativní data byla v anonymizované formě pro výzkum dostupná a bylo možné propojovat informace o stejných jednotlivcích z různých databází, jak je tomu například v Norsku, Spojených státech, Velké Británii a dalších, pak by výzkum byl schopen kvalitně kvantifikovat ekonomické dopady rozvodu i dopady dalších závažných fenoménů ve společnosti, nebo neefektivit daňově-dávkového systému. Z tohoto úhlu pohledu tedy jednoznačně doporučujeme zpřístupnění administrativních dat pro výzkum tak, aby stát využil nezměrný potenciál uložený v těchto datech.

Při porovnávání ekonomické situace rozvedených a sezdaných jednotlivců a jejich rodin z výběrových šetření SILC, VŠPS, SRÚ a dalších reprezentativních výběrových šetření jsme taktéž byli omezeni nedostupností některých potřebných informací, které jsou potřebné pro zhodnocení rozdílů v ekonomické úrovni rozvedených a sezdaných. Mezi tyto informace patří:

- Informace o předchozích rodinných stavech jednotlivců. Reprezentativní výběrová šetření nedovolují identifikovat muže a ženy, kteří se po rozvodu znovu oženili/vdaly. To zkresluje výstupy o vlivu rozvodu, jelikož část rozvedených nejsme schopni v datech sledovat. Dále není například možné k sobě přiřadit jejich ex-manžele a podobně.
- Detailnější informace o výživném. Výběrové šetření SILC obsahuje jisté informace o výživném, které jsou však zatíženy nepřesnostmi. Informace o vyměřeném výživném, skutečně

placeném výživném, exmanželovi, který výživné platí, by výrazně zkvalitnily analýzu v této oblasti.

- Data o využití času (tzv. time use data). Česká reprezentativní výběrová šetření umožňují jen velmi omezenou analýzu mezi způsobem trávení času u rozvedených a sezdaných.
- Informace o okamžiku rozvodu. Informace o načasování rozvodu by pomohla odhadnout průběh dopadu rozvodu na jednotlivce a jejich rodiny. Přitom načasování rozvodu a doba, která po rozvodu uplynula, mohou na dopady rozvodu mít výrazný vliv.

6 Závěr

Tato studie kvantifikuje ekonomické rozdíly mezi sezdanými a rozvedenými jednotlivci a jejich rodinami v České republice. Ve vybraných částech kvantifikujeme ekonomické dopady potenciálních rozvodů v současnosti sezdaných českých párů. Studie tak, pokud je autorům známo, přináší nejucelenější pohled na ekonomické rozdíly mezi rozvedenými a sezdanými jednotlivci a jejich rodinami.

Studie, na rozdíl od zahraniční literatury, není schopna kvantifikovat celkové ekonomické dopady rozvodu, jelikož pro Českou republiku nejsou pro vědecké účely dostupná vhodná reprezentativní panelová data. Takovými daty nicméně disponuje státní správa, a proto by stát měl zvážit jejich uvolnění pro ekonomický výzkum. To by umožnilo nejen výrazně zpřesnit výzkum o ekonomických dopadech rozvodu v České republice a mnoho dalších aplikovaných ekonomických výzkumů, ale i zefektivnit daňově-dávkový systém nebo přesněji zacílit podporu vybraných skupin jednotlivců skrze sociální dávky, slevy na dani.

Porovnání ekonomické aktivity rozvedených, sezdaných a svobodných jednotlivců naznačuje signifikantní úroveň "rodinné dělby práce" v České republice. Ženatí muži se věnují více tržním formám práce jako jsou zaměstnání a podnikání, což signalizují vyšší míra ekonomické aktivity, vyšší hrubé mzdy, nižší míra nezaměstnanosti oproti rozvedeným a svobodným. Vdané ženy se pak více koncentrují na netržní formy práce, jako jsou péče o děti, příbuzné a domácnost. To signalizují nižší míra ekonomické aktivity a nižší hrubé mzdy. Rodinná dělba práce sama o sobě může být výhodná pro oba manžele, v případě rozvodu však přispívá k negativním ekonomickým dopadům rozvodu. Partner, který se více věnoval netržním formám práce (většinou tedy ženy), během manželství méně kumuloval lidský kapitál. Po rozvodu se pak hůře přizpůsobuje nové ekonomické situaci a nutnosti více se věnovat tržním formám práce.

Rodiny, které vedou rozvedení jednotlivci a sezdané páry, vykazují výrazné rozdíly. Nejnižší příjmy přitom vykazují domácnosti, které vedou rozvedené ženy. K těmto rozdílům přispívá ztráta sdílení čistých příjmů po rozvodu. V současnosti by vdané ženy ve věku 20 až 70 let, které nejsou studenty ani důchodci, v případě ukončení plného sdílení čistých příjmů přišly o více jak 20 % čistých příjmů. Tento potenciální pokles má částečně vyrovnat výživné. Občanská sdružení však poukazují na fakt, že vyměřené výživné neplatí více jak třetina rozvedených s touto povinností. Výživné přitom tvoří významnou část příjmů domácností rozvedených s dětmi. Daňově-dávkový systém také přerozděluje od rodin sezdaných k rodinám rozvedených. Rozdíly v "čistém zdanění" jsou však způsobeny zejména rozdílnými příjmy těchto domácností, rozdílným zastoupením samostatně výdělečně činných osob v

těchto rodinách, nebo přítomností nezaopatřených dětí v domácnostech. Porovnání čistého zdanění vyjádřeného čistými efektivními daňovými sazbami u sezdáných a rozvedených rodin ve stejném příjmovém decilu bez samostatně výdělečně činných osob s nezaopatřenými respektive bez nezaopatřených dětí ukazuje porovnatelnou míru čistého zdanění u obou skupin.

Výdaje na jednotlivce se u rodin rozvedených a sezdáných odlišují. Ekvalizované měsíční výdaje na jednotlivce jsou v domácnostech rozvedených jednotlivců nižší než v domácnostech sezdáných párů. Rozvedené domácnosti také uvádějí větší obtíže vyjít s příjmy. Rozdíl v ekvalizovaných výdajích na jednotlivce u rozvedených a sezdáných domácností je výraznější u domácností s dětmi. Genderový pohled na výdaje rozvedených domácností ukazuje, že domácnosti vedené rozvedenými ženami vykazují nižší příjmy na jednotlivce než domácnosti rozvedených mužů, nezávisle na přítomnosti dětí v domácnosti. Domácnosti rozvedených žen také vykazují vyšší míru problémů vyjít s příjmy než domácnosti rozvedených mužů.

Porovnání majetkové situace domácností rozvedených jednotlivců a sezdáných párů je v České republice kvůli nedostatku dat obtížné. Rozvedení však častěji bydlí v podmínkách, které bychom označili za nestandardní. Rozvedení častěji bydlí v nouzových nebo mobilních obydlích. Sčítání lidí, domů a bytů v roce 2011 také identifikovalo 38 % bezdomovců jako rozvedené. Domácnosti rozvedených vykazují vyšší míru vyššího počtu příznaků materiální deprivace. I z pohledu počtu příznaků materiální deprivace je situace horší u domácností vedených rozvedenými ženami než u domácností vedených rozvedenými muži.

Doporučení této studie cílí na tři hlavní skupiny změn. V první skupině jsou změny cílící na zachování konkurenceschopnosti obou manželů na trhu práce během manželství. To umožní oběma partnerům se po rozvodu lépe přizpůsobit nové ekonomické situaci. Mezi doporučení v této skupině patří větší dostupnost zařízení předškolní péče, podpora flexibilních forem práce, podpora zapojení mužů do péče o domácnost. Druhá sada doporučení je zaměřena na usnadnění ekonomické situace jednotlivců po rozvodu, jelikož většina jednotlivců na toto zhoršení ekonomického postavení není připravena a my zde spatřujeme prostor pro efektivní státní pomoc. Mezi tyto opatření patří zejména podpora sociálního bydlení pro rozvedené, náhradní výživné nebo společné důchodové pojištění manželů. Poslední skupina doporučení je zaměřena na zvýšení kvality a dostupnosti vhodných dat pro výzkum ekonomických dopadů rozvodu. Zlepšení kvality statistických dat a zpřístupnění administrativních dat umožní přesnější odhady ekonomických dopadů rozvodu na oba manžele a efektivnější nastavení podpory rozvedených jednotlivců a jejich domácností.

7 Seznam literatury

- Aldous, J., & Ganey, R. F. (1999). Family life and the pursuit of happiness the influence of gender and race. *Journal of Family Issues*, 20(2), 155–180.
- Amato, P. R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1269–1287. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: an update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355.
- Amato, P. R., & Cheadle, J. (2005). The long reach of divorce: Divorce and child well-being across three generations. *Journal of Marriage and Family*, 67(1), 191–206.
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991a). Parental divorce and adult well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 43–58.
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991b). Parental divorce and the well-being of children: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110(1), 26.
- Andress, H.-J., Borgloh, B., Bröckel, M., Giesselmann, M., & Hummelsheim, D. (2006). The economic consequences of partnership dissolution—a comparative analysis of panel studies from Belgium, Germany, Great Britain, Italy, and Sweden. *European Sociological Review*, 22(5), 533–560.
- Arendell, T. J. (1987). Women and the economics of divorce in the contemporary United States. *Signs*, 121–135.
- Armáda spásy. (2014). *Průzkum mezi ženami bez domova*.
- Aseltine Jr, R. H., & Kessler, R. C. (1993). Marital disruption and depression in a community sample. *Journal of Health and Social Behavior*, 237–251.
- Bajgar, M., Hait, P., Janský, P., & Kalíšková, K. (2014). Chudí mimo světlo lampy: výskyt chudoby mezi skupinami obyvatel nepokrytými výběrovými šetřeními. *Mimeo - Zatím Nepublikované*.
- Day, R. D., & Bahr, S. J. (1986). Income changes following divorce and remarriage. *Journal of Divorce*, 9(3), 75–88.
- Fokkema, T. (2002). Combining a job and children: contrasting the health of married and divorced women in the Netherlands? *Social Science & Medicine*, 54(5), 741–752.
- Janský, P. (2014). Consumer Demand System Estimation and Value Added Tax Reforms in the Czech Republic. *Czech Journal of Economics and Finance*, 64(3), 246–273.
- Joung, I. M., Stronks, K., Van De Mheen, H., van Poppel, F. W., Van der Meer, J. B. W., & Mackenbach, J. P. (1997). The contribution of intermediary factors to marital status differences in self-reported health. *Journal of Marriage and the Family*, 476–490.
- Kessler, R. C., Davis, C. G., & Kendler, K. S. (1997). Childhood adversity and adult psychiatric disorder in the US National Comorbidity Survey. *Psychological Medicine*, 27(05), 1101–1119. doi:10.1017/S0033291797005588

- Maršálová, P. (2012). Rozvod manželství a jeho dopad na dítě. Retrieved from <http://dspace.k.utb.cz/handle/10563/20672>
- Mašková, D. (2010). Sociálně psychologické důsledky rozvodu manželství. Retrieved from <http://dspace.k.utb.cz/handle/10563/19448>
- Mašková, P. (2011). Životní situace klientek azylového domu pro matky s dětmi. Retrieved from <http://dspace.k.utb.cz/handle/10563/16237>
- Moravcová, L. (2010a). Problematika rozvodu z pohledu sociální pedagogiky. Retrieved from <http://dspace.k.utb.cz/handle/10563/11373>
- Moravcová, L. (2010b). Sociálně psychologické důsledky rozvodu manželství (komparace z aspektu pohlaví). Retrieved from <http://dspace.k.utb.cz/handle/10563/18895>
- Peterson, R. R. (1996). A re-evaluation of the economic consequences of divorce. *American Sociological Review*, 528–536.
- Rogers, R. G. (1996). The effects of family composition, health, and social support linkages on mortality. *Journal of Health and Social Behavior*, 326–338.
- Šatava, J. (2013). *Dopad rozvodu na příjmy v důchodu* (Studie IDEA No. 6). Praha: Think tank IDEA při CERGE-EI. Retrieved from http://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_6_2013.pdf
- Shapiro, A. D. (1996). Explaining Psychological Distress in a Sample of Remarried and Divorced Persons The Influence of Economic Distress. *Journal of Family Issues*, 17(2), 186–203.
- Vohlídalová, M. (2010). Kdo podává žádost o rozvod a jaké jsou příčiny rozpadu partnerských vztahů? *Gender Rovné Příležitosti Výzkum*, (02), 48–56.
- Vohlídalová, M., & Maříková, H. (2011). Rozpady kohabitací, rozvody manželství: jiné a/nebo stejné sociální fenomény? *Gender, Rovné Příležitosti, Výzkum*, 12(2), 3–15.
- Wang, H., & Amato, P. R. (2000). Predictors of Divorce Adjustment: Stressors, Resources, and Definitions. *Journal of Marriage and Family*, 62(3), 655–668.
- Weitzman, L. J. (1985). *The divorce revolution: The unexpected social and economic consequences for women and children in America*. New York: Free Press.

8 Přílohy

8.1 Data

V České republice nejsou pro výzkumné účely dostupná reprezentativní panelová data, která by zachycovala ekonomickou situaci jednotlivců v delším časovém období. To znemožňuje výzkum ekonomických dopadů rozvodu v České republice. Z toho důvodu tato studie až na explicitně zmíněné části nevyčísluje ekonomické dopady rozvodu, ale kvantifikuje rozdíly mezi svobodnými, sezdánými a rozvedenými jednotlivci a domácnostmi.

Rozdíly mezi těmito jednotlivci a domácnostmi kvantifikujeme pomocí reprezentativních výběrových šetření a sčítání lidí, domů a bytů Českého statistického úřadu.

Při analýze rozdílů v příjmech jednotlivců i domácností využíváme reprezentativní Výběrové šetření příjmů a životních podmínek (SILC) a Výběrové šetření pracovních sil (VŠPS) Českého statistického úřadu. VŠPS využíváme pro kvantifikaci rozdílů v nezaměstnanosti a ekonomické aktivitě jednotlivců podle jejich rodinného stavu. SILC využíváme pro veškeré ostatní analýzy rozdílů v příjmech jednotlivců i domácností. Pro zlepšení kvality výsledků vytváříme z výběrových šetření SILC, respektive VŠPS z let 2006 až 2012 jeden společný dataset, ze kterého kvantifikujeme příjmové rozdíly jednotlivců a domácností.

Rozdíly ve výdajích mezi různými typy domácností kvantifikujeme z reprezentativního výběrového šetření Statistika rodinných účtů (SRÚ) Českého statistického úřadu z roku 2011 a z reprezentativního výběrového šetření příjmů a životních podmínek (SILC) Českého statistického úřadu z let 2006 až 2012. Při klasifikaci rodinného stavu domácnosti podle rodinného stavu osoby v čele SRÚ obsahuje 14 % svobodných, 55 % sezdáných, 20 % rozvedených a 11 % ovdovělých domácností.

Majetkové rozdíly mezi rozvedenými a sezdánými domácnostmi kvantifikujeme z reprezentativního výběrového šetření příjmů a životních podmínek (SILC) Českého statistického úřadu z let 2006 až 2012 a z výsledků Sčítání lidí, domů a bytů Českého ského statistického úřadu z roku 2011.

8.2 Výstupy

8.2.1 Rozdíly v příjmech dle rodinného stavu a jejich změny v důsledku rozvodu

Tabulka 20: Popisná regrese pro nezaměstnanost a ekonomickou neaktivitu jednotlivců

	NEZ		INA	
střední vzdělání	-0.079	50.50***	-0.127	60.41***
vysokoskolské vzdělání	-0.104	64.75***	-0.18	80.42***
věková skupina 23 letých	-0.159	27.04***	-0.063	19.17***
věková skupina 28 letých	-0.215	37.80***	-0.043	13.21***
věková skupina 33 letých	-0.226	40.17***	-0.025	7.47***
věková skupina 38 letých	-0.226	40.13***	-0.015	4.41***
věková skupina 43 letých	-0.221	39.13***	-0.003	0.86
věková skupina 48 letých	-0.215	37.92***	0.015	4.47***
věková skupina 53 letých	-0.213	37.65***	0.056	15.82***
věková skupina 58 letých	-0.208	36.67***	0.141	38.67***
věková skupina 63 letých	-0.233	41.21***	0.487	114.56***
žena ve věkové skupině 23letých	-0.008	2.61***	0.194	65.34***
žena ve věkové skupině 28letých	0.007	3.37***	0.204	80.01***
žena ve věkové skupině 33letých	0.02	11.60***	0.149	66.35***
žena ve věkové skupině 38letých	0.013	8.74***	0.086	45.16***
žena ve věkové skupině 43letých	0.012	8.80***	0.055	34.93***
žena ve věkové skupině 48letých	0.011	8.46***	0.044	27.75***
žena ve věkové skupině 53letých	0.01	7.30***	0.038	20.19***
žena ve věkové skupině 58letých	-0.021	17.42***	0.253	101.88***
žena ve věkové skupině 63letých	-0.032	21.98***	0.281	42.56***
svobodná žena s malým dítětem	-0.053	18.04***	0.11	22.66***
svobodná žena s větším dítětem	0.083	16.07***	0.002	0.39
rozvedená žena s malým dítětem	0.001	0.29	-0.104	14.32***
rozvedená žena s větším dítětem	0.011	3.61***	0.052	16.11***
rozvedená žena se zv	0.056	12.87***	-0.014	2.73***
rozvedená žena se sv	0.029	20.22***	-0.024	12.24***
rozvedená žena se vv	0.003	1.43	-0.071	20.06***
rozvedený muž se zv	0.095	12.75***	0.023	2.98***
rozvedený muž se sv	0.038	27.24***	0.032	18.37***
rozvedený muž se vv	0.032	10.78***	0.016	4.01***
svobodná žena se zv	0.068	13.98***	0.05	8.43***
svobodná žena se sv	0.037	20.88***	-0.077	34.60***
svobodná žena se vv	0.029	13.77***	-0.077	29.35***
svobodný muž se zv	0.139	31.83***	0.074	17.05***
svobodný muž se sv	0.031	27.66***	0.039	34.12***
svobodný muž se vv	0.039	21.13***	0.06	39.41***
deti_ml	-0.006	4.46***	0.534	223.02***
deti_st	0.029	24.64***	-0.077	45.10***
Constant	0.328	56.50***	0.157	40.31***

Tabulka 21: Popisná regrese pro logaritmus výše mzdy jednotlivců

střední vzdělání	0.2358	30.58***
vysokoskolské vzdělání	0.64175	71.50***
Věk	0.03603	29.66***
kvadrat věku	-0.00046	31.44***
vek ženy	-0.01776	30.38***
kvadrat věku ženy	0.00026	22.80***
tydenní odpracovaná doba	0.0087	30.39***
rozvedená žena se zv	-0.00025	0.01
rozvedená žena se sv	0.02889	3.28***
rozvedená žena se vv	0.0741	4.20***
rozvedený muž se zv	-0.00119	0.04
rozvedený muž se sv	-0.03311	3.92***
rozvedený muž se vv	-0.11378	4.00***
svobodná žena se zv	-0.00016	0.01
svobodná žena se sv	0.00872	0.89
svobodná žena s vv	-0.06376	4.54***
svobodný muž se zv	-0.07502	4.83***
svobodný muž se sv	-0.10902	17.90***
svobodný muž s vv	-0.22399	16.87***
rozvedená žena s malým dítětem	-0.02863	0.84
rozvedená žena s větším dítětem	0.01905	1.38
svobodná žena s malým dítětem	0.00388	0.14
svobodná žena s větším dítětem	0.02623	1.54
děti do 6 let	-0.02212	1.53
děti do 15 let	-0.05823	8.09***
Constant	8.7582	310.12***

Obsah

Shrnutí hlavních poznatků.....	2
1 Úvod	4
2 Literární rešerše.....	4
2.1 Literatura pro zahraničí	5
2.2 Literatura pro Českou republiku.....	6
3 Data a metodologie	7
4 Výsledky.....	8
4.1 Rozdíly v příjmech dle rodinného stavu a jejich změny v důsledku rozvodu	10
4.1.1 Rozdíly v příjmech rozvedených, sezdaných a svobodných jednotlivců	10
4.1.2 Disponibilní příjmy rozvedených domácností a dopady rozvodu na tyto příjmy.....	17
4.2 Výdaje domácností	25
4.3 Majetek a rodinný stav osoby v čele domácnosti	28
4.3.1 Materiální deprivace a deprivace v bydlení	28
4.3.2 Druh bydlení a materiální deprivace bydlení	30
5 Doporučení.....	32
5.1 Dostupnost zařízení předškolní péče	32
5.2 Podpora využívání flexibilních forem práce	33
5.3 Podpora zapojení mužů do péče o děti a domácnost	33
5.4 Změny v systému sociálních dávek a daňových slev	33
5.5 Náhradní výživné	34
5.6 Sociální bydlení dostupné pro rozvedené	34
5.7 Společné důchodové pojištění manželů.....	34
5.8 Dostupnost vhodných dat	35
6 Závěr	36
7 Seznam literatury	38
8 Přílohy.....	40
8.1 Data	40
8.2 Výstupy.....	40
8.2.1 Rozdíly v příjmech dle rodinného stavu a jejich změny v důsledku rozvodu	40